

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України та методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему :

«Українські жіночі організації Галичини в першій половині ХХ століття»

Виконала: студентка ІІ курсу, групи СО(І) -2М (з.в.)

напряму підготовки (спеціальності)

014 Середня освіта (історія)

Савка Марія Вікторівна

Керівник: доктор історичних наук, професор

Пилипів Ігор Васильович

Рецензент: кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Міщук Андрій Іванович

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ	8
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	16
2.1 Вплив католицької церкви на створення жіночих організацій	16
2.2 Жіночий рух між фемінізмом і націоналізмом	23
РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ	31
3.1 Організаційні принципи та діяльність «Союзу українок»	31
3.2 Участь «Дружини княгині Ольги» у галицькому політикумі	41
3.3 Мілена Рудницька – головний ідеолог українського жіночого руху міжвоєнного часу	46
РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ	57
ВИСНОВКИ	67
ДОДАТОК	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	85

ВСТУП

Актуальність. Потреба вивчати утворення та розвиток українського жіночого руху та організаційні утворення пов'язано із демократичними перетвореннями в суспільному устрої держави та стрімким розвитком громадських та політичних процесів. Велике місце в зазначених процесах відводиться жіночому руху як визначена соціальна, політична, економічна, культурна діяльність жіноцтва, яка проявляється у діяльності понад семисот жіночих товариств, а 50 із них отримали міжнародний та всеукраїнський статус. Зазначені організації можна визначати як різноманіття ідеологічних напрямів, завдань та цілей.

На сьогоднішній день, жіночі організації мають на меті вдосконалювати та регулювати юридичні механізми стосовно покращення становища жіноцтва, а також всезагальному визнанню організованого жіночого руху. Все більше жінок починають брати участь в подіях, які пов'язані із розвитком української культури та освіти, створенні національних та громадських якостей жінки, дітей та молодих людей, організовують великі акції, стають організаторками вседержавних, регіональних та міжнародних наукових конференцій, конгресів тощо.

Слід врахувати той факт, що з 1991 р. було ратифіковано Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок», а також у розробці інших важливих документів активно приймала участь Україна – зокрема Конвенції про політичні права жінок, про охорону материнства, про боротьбу із дискримінацією в сфері освіти. Більшість норм зазначених міжнародних документів в подальшому були виражені в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Враховуючи зазначені суспільно-політичні процеси в державі, постає важливе завдання здійснити дослідження українського жіночого руху, проаналізувати інформацію про ключових персон такого руху та вивчити ключові наукові напрацювання з даного питання.

Важливість та актуальність розвитку та діяльності українських культурних, політичних, освітніх та інших організацій на території Східної Галичини першої половини ХХ ст. пояснюється тим, що зазначений процес проходив у кілька етапів, які кожен окремо володів економічними, політичними чи юридичними підставами, що в цілому створювало історико-правовий розвиток на території Західною України в окреслений проміжок часу.

Найкраще проаналізувати історичні та юридичні підстави становлення, розвитку та функціонування жіночих організацій можна через вивчення засновницьких документів, а особливу увагу слід приділяти статутам. Це пояснюється тим, що саме статuti жіночих товариств передбачають унікальні дані, котрі дозволяють визначити особливості функціонування кожної організації окремо, зокрема: дані про ціль та завдання організації; структура та механізми управління; права та зобов'язання членів таких товариств; перелік контролюючих органів; процедури розв'язання конфліктів, спорів; як чином ліквідували такі товариства тощо.

Відповідно, актуальність вивчення такої теми зводиться до того, що потрібно здійснити ґрунтовний аналіз утворення, розвитку та діяльності українського жіночого руху та відповідних культурних, політичних, економічних та інших жіночих організацій, які функціонували на території Східної Галичини в першій половині ХХ ст., а ще потрібно визначити специфічні риси історико-правових моментів діяльності у окреслений час. Зазначений аналіз дозволить встановити головні принципи розвитку та становлення жіночих прав в Україні.

Метою магістерської роботи являється визначення особливостей становлення та розвитку жіночого руху Галичини в першій половині ХХ ст. на основі аналізу історіографічних матеріалів.

Задля досягнення поставленої мети слід виконати наступні **завдання**:

1. дослідити місце українського жіночого руху у вітчизняній історіографії;

2. охарактеризувати вплив церкви на створення жіночих організацій;
3. порівняти становлення жіночого руху з фемінізмом і націоналізмом;
4. проаналізувати діяльність «Союзу українок»;
5. вивчити участь «Дружини княгині Ольги» у галицькому політикумі;
6. встановити діяльність Мілени Рудницької;
7. дослідити вплив розвитку жіночого руху у навчально-виховному процесі.

Об'єктом магістерської роботи є суспільні відносини, які складаються у сфері становлення та розвитку жіночого руху Галичини у першій половині ХХ ст.

Предметом дослідження являються українські жіночі організації Галичини у першій половині ХХ ст.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів та прийомів наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в поєднанні їх соціального змісту й юридичної форми. Системний і структурно-функціональний метод використано для розкриття характерних ознак особливостей становлення жіночого руху в Галичині у першій половині ХХ ст. На основі методу аналізу і синтезу сформульовані організаційні принципи діяльності «Союзу українок», а порівняльно-правовий дав змогу окреслити відмінності між фемінізмом та націоналізмом і місця жіночого руху в ньому.

Ретроспективний та перспективний методи і метод моделювання сприяли формулюванню пропозицій, спрямованих на вдосконалення ведення навчально-виховного процесу. Ці методи застосовувались як універсальні для наукової аргументації низки висновків та пропозицій.

Науково-теоретична, нормативна та емпірична основа магістерської роботи. Серед найвідоміших сучасних дослідниць національного жіночого руху – історик українського зарубіжжя, професор університету Джона Гопкінса у Вашингтоні Марта Богачевська-Хом'як [8]. Її

англомовна монографія «Феміністки супроти себе» (1988 р.) вважається однією з перших наукових спроб аналізу історії України в контексті жіночого руху. Робота присвячена загально-феміністичним проблемам, з'ясуванню ролі жінки в національній історії, її становищу при комуністичному режимові.

Грунтовний аналіз проблеми емансипації жінок у суспільно-політичному русі Галичини й Північної Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. однією з перших в українській історичній думці здійснила О. Маланчук-Рибак [40]. У низці наукових праць – «З історії ідейних концепцій українського жіночого руху ХІХ – початку ХХ століть»; «Права жінок у контексті суспільно-правової культури Галичини ХІХ – початку ХХ ст.»; «Українські жіночі студії: історіографія та історіософія», вона глибоко і всебічно розкрила причини становлення і розвитку жіночого руху на українських землях Галичини й Буковини, здійснила порівняльну характеристику організаційних змагань польського й українського жіноцтва.

Цінною в контексті досліджуваної проблематики є монографія Л. Смоляр «Минуле заради майбутнього» (1998 р.). Робота присвячена розгляду проблеми зародження та становлення жіночого руху у Наддніпрянській Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття [40]. Ця робота цікава тим, що в порівнянні явищ і фактів можна дослідити й узагальнити спільні та відмінні риси феміністичного руху жіноцтва центральних областей України і Галичини; визначити соціальний статус українських жінок у різних етнічних регіонах країни; обґрунтувати напрями і силу впливу інших держав та їхніх культур на становлення жіночого руху; зрештою, ще раз довести спільність і спорідненість устремлінь жінки-українки до об'єднання зусиль задля українського державотворення.

Теоретичну основу наукової роботи також склали праці, в яких дотично досліджувалося питання розвитку українських жіночих організацій відомих вітчизняних науковців, серед яких: І. Албул [50], І. Л.Барбара [5], М. Богачевська-Хом'як [8], М. Боруменський [10], В. Юрків [73], І.Пилипів [52], М.Покровська [54], К. Янович [74], В.Передрій [51].

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

1) у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень особливостей розвитку жіночого руху в Галичині у першій половині ХХ ст.;

2) правотворчій діяльності – для удосконалення чинного законодавства України та під час розробки нормативно-правових актів, що регулюють питання діяльності громадських об'єднань та прав жінок;

3) у навчальному процесі – як матеріал для підготовки навчально-методичного забезпечення – підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Вивчаючи питання виникнення та діяльності українських жіночих організацій Галичини в ХХ ст., то слід підкреслити значну проблему в аспекті історико-педагогічних досліджень. Хоч і історична складова даного питання має певні напрацювання як і серед вітчизняних та іноземних дослідників, проте педагогічний елемент являється досі не розробленим, що особливо простежується в наукових роботах, які стосуються першої половини ХХ ст.

Взагалі, одним із головним кроком до підняття питання жіноцтва на Галичині стало заснування та поширення жіночих товариств та організацій. Зокрема, у наведених формах організації жінки представлялися як вагомі особистості, котрі відіграють велику роль в житті суспільства, а також мають право на рівні можливості з чоловіками у всіх сферах, зокрема культури та освіти. Підтвердження даної тези можна знайти у періодичних виданнях того часу, де писалося про те, що призначення жінки виходить за межі сімейного добробуту. Слід відмітити, що на набрання популярності таких поглядів сильно вплинув феміністичний рух, котрий активно розвивався на території Австро-Угорщини, а також загальні міжнародні процеси, котрі разом підкреслювали важливість та негайність розширення прав жінок. Всі ці аспекти суттєво відбилися на динаміку розвитку процесів в Україні, а проведення паралелей сприяло тільки дужчій боротьбі жінок за їх невід'ємне право – гідне місце в суспільстві [41, с. 75]. Слід наголосити, що така тенденція не зникає і досі, а лише з кожним роком набирає більших обертів. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. показує, що збільшується кількість саме жіночих видань та часописів, котрі створювалися очільниками жіночих рухів Галичини, де підіймалися актуальні питання не лише жінок, а й розвитку феміністичного руху в цілому.

До головних видань слід віднести наступні: альманх «Перший вінок», котрий почав видаватися з 1887 р.; «Наша доля» - заснований у 1893 р.

Яскравим свідченням розвитку жіночої преси і збільшення кількості жіночих видань у Галичині є систематизований каталог відомої дослідниці західноукраїнської періодики В. Передирій. Авторка подає відомості про основні відомі періодичні видання досліджуваного періоду – газети, журнали, альманахи, календарі: «Мета» (Львів, 1908), «Жіноче діло» (Львів, 1922), «Наша мета» (Львів, 1919), «Жіночий вістник» (Львів, 1922), «Нова хата» (Львів, 1925 – 1939), «Жіноча доля» (Коломия, 1925 – 1939), «Жіночий голос» (Львів, 1936 – 1939), «Жіноча воля» (Коломия, 1932 – 1939), «Світ молоді» (Коломия, 1932 – 1939), «Жінка» (Львів, 1935 – 1939), «Громадянка» (Львів, 1938), «Світ українки» (Львів, 1938), «Українка» (Львів, 1938 – 1939), «Руска нива» (Львів, 1938), «Доля» (Львів, 1939) [40, с. 39]. З їх допомогою до читача доносилися проблеми тогочасного жіноцтва, приверталася до них увага громадськості. Публікації цих періодичних видань спонукали шукати шляхи для виправлення ситуації різючої нерівності жінки і чоловіка в суспільному житті, активно впливали на пробудження в середовищі жінок-галичанок зацікавлення проблемами культури, освіти, політики, шкільництва тощо.

До однієї із причин, котра сприяла стрімкому розвитку руху за права жінок на Галичині, являється розвиток національно-визвольного руху, котрий особливо характерний для західних територій держави. Такі ідеї додавали нового стимулу в організації жіночої діяльності та допомагали чіткіше формулювати та ставити завдання перед собою та рухом. Варто відмітити, що за окреслений період немає монографій чи наукових робіт, тому що акцент в основному ставився на поширення періодичних публіцистичних видань, котрі не завжди відповідали критеріям, які характерні для наукових робіт.

Початок ХХ ст. характеризується появою нових імен, які і допомагали розвиватися саме науковим та теоретичним поглядам щодо розвитку жіночого руху. До основних слід відносити – Н. Кобринську, К. Малицьку, М. Рудницьку тощо. Однією із перших у розвитку галицького жіночого руху є саме Н. Кобринська, яка в першу чергу була письменницею та громадською діячкою. Більшість сучасних науковців відмічають, що саме вона є

засновницею феміністичного руху на західних землях України, а також зробила значний вклад в обґрунтування свободи та рівності жінок в соціумі. До основних її публікацій слід відносити такі: «Про рух жіночий в новітніх часах» (1887 р.), «Руське жіноцтво в Галичині» (1887 р.), «Замужня жінка середньої верстви» (1887 р.), «Про первісну ціль товариства руських жінок у Станіславові» (1887 р.), «Жіноча справа у Галичині» (1893 р.), «Домашній жіночий промисел» (1895 р.), «Стремління жіночого руху» (1895 р.), «Рух жіночих товариств» (1896 р.), «Стремління жіночого руху» (1896 р.) та інші [53, с. 109].

В наведених публікаціях Н. Кобринська проводила аналіз правового та освітнього становища жінок на Галичині та наводила аргументи для його змін. На її думку, жінки повинні бути рівноправними членами суспільства, оскільки саме жінки являються рушійною силою для змін. Також, Кобринська заохочувала до створення не лише жіночих організацій, а й преси, а також допомагала визначати чіткі цілі, котрі можна досягнути завдяки даним засобам, зокрема: отримання освіти жінками, здобути право на вступ до середніх та вищих навчальних закладів, досягнення рівності як у соціальних, так і політичних правах із чоловіками. Важливість наведених робіт письменниці полягає ще в тому, що вона була водночас організатором та ідеологом галицького жіночого руху.

До інших важливих постатей, котрі сприяли розвитку жіночого руху потрібно відносити К. Малицьку та її публікацію «Про жіночий рух» та М. Колцуняк – «Начерк розвою українського жіноцтва». Окрім жінок, до дослідників місця та ролі жінки у різні епохи варто відносити і головного українського історика – це М. Грушевського. У 1900 р. Грушевський опублікував у «Літературно-науковому віснику» статтю «Наталія Кобринська», в якій досліджується причини початку українського руху, а також акцентується увага на тому, чому саме спершу не сприймалися феміністичні ідеї галицьким жіноцтвом, зокрема – автор відносить економічну скруту та низький правовий та освітній рівень [63, с. 46].

У роботі «Історія України-Руси» Грушевський приділяє окрему увагу до вивчення жіночого руху та пов'язує його з історією народу та держави. Окрім того, у даній праці історик наводить аргументи щодо переосмислення ролі жінок у суспільстві, а також акцентував на діяльності найвидатніших жінок України того часу [40, с. 42]. Також був проведений аналіз соціально-економічного законодавства, яке визначає юридичне становище жінки різних соціальних станів українського суспільства, встановив пояснення жінки в системі культурних і етичних норм різних історичних періодів. Однак, дослідження М. Грушевського лише підтверджують тезу про те, що в ХХ ст. не було дійсно ґрунтовних наукових робіт, а лише дослідження, котрі висвітлюють лише окремі аспекти діяльності жіноцтва.

Вивчення документів і матеріалів дає підстави стверджувати, що важливим чинником формування жіночого руху в досліджуваній період було правове становище жінки. До наших днів збереглися свідчення правників та істориків, які вказують на різні аспекти врегулювання жіночого і родинного питання в Австро-Угорській імперії. Це насамперед, праці С. Дністрянського: «Австрійське право приватне» (Львів, 1906), «Заручини в австрійським праві» (1899), «Правне відношення родичів до дітей» (1906), «Право подружнє» (1900), «Родинно-маєткове право» (1900).

Однак, правові гарантії статусу жінки на галицьких землях, які були частиною Австро-Угорщини являлися декларативними та не реалізовувалися повністю. Юридична нерівність в свою чергу призводила до етичних та психологічних складнощів, які лише підсилювали боротьбу за справедливість у провідних колах жіноцтва. У підсумку, все дійшло до того, що питанням жіночого руху почало цікавитися і політичні партії та інші рухи, які виступали за рівноправність між чоловіками та жінками. У наукових роботах М. Дядюк та З. Нагачевської приводяться безліч доказів, які підтверджують залучення жінок до участі у великих культурних, освітніх заходах, зокрема «Просвіт» Руське педагогічне товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Іншим етапом історіографії розвитку жіночого руху Галичини слід відносити статті та праці таких діячок як І. Блажкевич, С. Кабаровська, О. Кисілевська, М. Крушельницька, З. Мірна, Л. Мурина, М. Рудницька, С. Русова, які публікувалися у таких журналах «Наша мета», «Жіноча доля», «Жінка», «Жіноча воля», «Жіночий голос» або видані окремими працями. Якщо підсумувати зазначені роботи, то для всіх них властиве одне – намагання синтезувати свій національний досвід та результати фемінізму, який розвивався на міжнародній арені задля вироблення стратегії розвитку жіночого руху в Україні.

Щодо участі жінок в національно-визвольному русі, який відбувався в 1917-1919 рр., то до цього періоду слід відносити роботи самих учасниць – О. Степанівни, К. Малицької, М. Рудницької, О. Федак-Шепарович. Зазвичай, наведені постаті публікували мемуари, в котрих висвітлювали жіночий рух зазначеного періоду як історико-дослідницький. Основна цінність наведених розвідок – це особисті переконання авторок, їх оцінка та власні переживання.

Одним із найкращих способів дослідити розвиток жіночого руху Галичини в ХХ ст. це проаналізувати жіночі публікації того часу. До початку Першої світової війни більшість жінок-активісток публікувалися у таких періодичних виданнях як «Мета» та «Жіноче діло». «Мета» була друкованим органом українських поступових жінок, який почав функціонувати з 1908 р. До організаторів слід відносити членкинь «Кружка українок» - Д. Старосольська, О. Охримочівна-Залізняка, І. Січинська. Видання виходило двічі на місяць та охоплювало більшість основних жіночих угруповань та місцеву інтелігенцію. Коли засновувалося дане видання, то окресленою ціллю було допомагати у залученні жінок до активної громадської праці [29, с. 85]. Також, у «Меті» публікувалися дані щодо святкування ювілею – 25 р. «Общества руських дам», розповідалося про ціль заснування товариства. В цілому, більшість статей, які публікувалися у журналі були присвячені інформуванню про діяльність інших товариств, організацію вистав, читання лекцій. Щодо «Общества руських дам», то воно припинило свою діяльність із

початком функціонування «Просвіти», оскільки остання докладала максимально зусиль для розпаду товариства. Також, у журналі «Мета» публікувалися роботи щодо функціонування «Клубу українських дівчат», який був створений у 1908 р. особливістю даного клубу є те, що його засновники почали розробляти програму ще у 1901 р., в якій акцентували увагу на тому, що вони являються психологічним виявом роботи та об'єднання жіноцтва. У Клубі відбувалися читання рефератів, а чисельність читачів постійно збільшувалася, що призводило до активізації жіноцтва.

У часописі «Жіноча доля», який функціонував протягом 1925–1939 рр. та видавався у Коломиї двічі на місяць містилося найбільше інформації про товариство «Союз Українок». Це закономірно, оскільки його редактор, О. Кисілевська, була організаторкою-референтом цього товариства та згодом стала сенатором польського парламенту від Українського національно-демократичного об'єднання, а з 1935 р. обіймала посаду голови секції господинь при товаристві «Сільський господар». У часописі велися наступні рубрики «Із жіночих організацій», «Жіночий рух», «З жіночого руху», «Вісті із Союзу українок», «Праця в наших організаціях», де висвітлювалися з'їзди, наради філій «Союзу Українок» на Тернопільщині, Зборівщини, Станіславівщини, у Стрию, Городенці тощо. Подавалися не тільки стандартні відомості про кількість членкинь, назви відділів, звіти за останній рік, ухвалені резолюції, але й історія виникнення їх філій. З останнього можна зробити висновок, що утворювалися майбутні філії із жіночих громад або жіночих секцій при «Просвіті». У «Жіночій долі» також згадувалися інші товариства та роз'яснювалася їх діяльність для чого було створено навіть окрему рубрику – «З жіночих організацій» [20, с. 125]. До прикладу, публікувалися відомості щодо промислової спілки «Труд», яку заснувала І. Кокорудзова, а також вказувалася мета діяльності – це виробництво і торгівля предметами, сукнями, шкільними товарами. Подавалися дані щодо виникнення в Івано-Франківську Гуртка жіночої молоді, який функціонував при секції Українського студентського союзу. Також в журналі приділялася окрема увага зборам

жіноцтва, які називалися «Луг II» та проходили у Львові задля підвищення обізнаності в питанні підвищення здоров'я.

Іншим прикладом розвитку жіночого руху у публіцистиці являється заснування в 1919 р. часопису «Наша мета», який спершу виходив двічі на місяць, а потім – кожного тижня в неділю. До основних напрямів публікацій слід відносити розвиток воєнних дій, розповсюдження націоналістичних ідей серед жіноцтва, надавалася оцінка політичній ситуації, що в свою чергу призводило до конфіскацій таких випусків представниками органів влади. Щодо політичних питань, які підіймалися у журналі, то до них слід відносити в першу чергу – чому жінки не мають власного представництва в УНРаді. Окрім того, задля збільшення могутності для інтенсивнішої боротьби за власні права, засновниці журналу планували створити спільноту, котра б об'єднувала вчительок, лікарок, студенток, робітниць тощо. Іншими напрямками статей, які розміщувалися в журналі «Наша мета» були наступні: патріотичне виховання дітей, актуальні проблеми отримання освіти для жінок, функціонування вищих навчальних закладів, створення освітніх курсів тощо. Проте, через брак фінансових ресурсів, журнал перейшов у власність до Української соціал-демократичної партії, а згодом взагалі припинив існування.

У часописі «Жінка» подавалися організаційні питання щодо доросту – дівчата віком 14-18 років. Обґрунтовувалася мета громадського виховання, надавалися знання з історії, географії, літератури, мистецтва, домашнього господарства, кооперації, а також надавалася інструкція як проводити спортивні вправи. Основним завданням журналу було громадянське виховання дівчат.

Окрім того, великий внесок у розвиток української науки в сфері розвитку жіночого руху в Галичині зробили науковці діаспори, які були незаангажовані «радянськими штампами» у підходах до вивчення та аналізу історико-правового розвитку на українських землях. Здійснюючи аналіз праць діаспорних учених в контексті дослідження становлення та діяльності українських жіночих наукових, громадських та освітніх інституцій Галичини

в першій половині ХХ століття, можна виділити наукові розвідки Л. Винара, В. Дорошенка, В. Кубійовича, І. Лисяка-Рудницького, І. Сохоцької, М. Стахіва, С. Ярославини тощо [13, с. 13].

Як вже відмічалось вище, то на сьогодні налічується мала кількість ґрунтовних наукових робіт, у яких містився детальний аналіз діяльності галицьких жіночих наукових, освітніх, культурних, громадських організацій у першій половині ХХ ст., а в основному дане питання розглядалось з боку історичного розвитку. Загальній історії становлення, розвитку та діяльності українських наукових, громадських та культурно-освітніх товариств та спілок Східної Галичини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття присвячені наукові праці І. Албула, З. Гіптерса, І. Демуза, Т. Завгородньої, З. Зайцевої, О. Коновця, О. Лади, Б. Савчука, Ю. Павленка, В. Футали, Л. Шологон. Серед них значне місце займають дисертаційні дослідження на історичну тематику Л. Шологон «Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини 80-х рр. ХІХ – початку ХХ ст.» та О. Лади «Наукові товариства України в умовах суспільно-політичних трансформацій II-ї половини ХІХ – 20- 30-х рр. ХХ ст. в історіографічній рефлексії» [13, с. 15].

Важливе значення для розвитку жіночого руху в Галичині у ХХ ст. мають передусім архівні джерела, що стосуються становлення та функціонування жіночих наукових, громадських та культурно-освітніх товариств. Величезний пласт інформації, яка відображена у роботі, знаходяться у фондах Центрального державного історичного архіву у Львові. Зокрема, там знаходяться тексти статутів, регламентів, обіжників; численні звіти про діяльність організацій, товариств та спілок; протоколи засідань Загальних зборів та низки інших структурних ланок досліджуваних організацій, а також інша організаційно-розпорядча документація.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

2.1 Вплив католицької церкви на створення жіночих організацій

Утвердження ідеї гендерної рівності в сучасному українському суспільстві досі гальмують різноманітні чинники, передусім усталені суспільні практики та релігійними нормами. Формування суспільством реальної, а не формальної, гендерної рівності потребує цілого спектра структурних суспільних змін. Попри значну кількість міжнародно-правових актів, діяльність міжнародних інституцій, багатолітню практику законодавчого забезпечення рівноправності чоловіків та жінок, і сьогодні українське суспільство обтяжене гендерними стереотипами, упередженостями, сексизмом, гендерною дискримінацією.

Синтез пережитків патріархального і тоталітарного суспільств максимально утруднюють, а подекуди й унеможливають, реальне втілення гендерної рівності в різних сферах суспільного буття. Сподівання на поступові еволюційні зміни є безпідставними. Потрібні зміни на рівні суспільної свідомості, управління, форм, методів і механізмів утвердження та забезпечення гендерної рівності.

Поява, розвиток та утвердження ідеї гендерної рівності в українській правовій думці першої половини ХХ ст. були результатом інноваційного мислення її представників, які перебували в жорсткій антагоністичній опозиції до існуючої державно-правової практики. У той час в архаїчному доіндустріальному суспільстві ідея рівності людей, без огляду на їхню статеву належність, суперечила засадам патріархального укладу та в першу чергу панівним релігійним канонам [19, с. 75].

Щодо жіночих релігійних товариств, які здійснювали просвітницьку діяльність в Галичині у ХХ ст., то одним із головних було «Марійське товариство пань», про діяльність котрого згадувалося майже у всіх газетах того часу. Зокрема, у газеті «Діло», яка на той час була провідним публіцистичним джерелом, публікувалися відомості про створення такого товариства у Львові у 1904 р. згодом, починали поширюватися відомості, що з 1920 р. «Марійське товариство пань» почало поширюватися і по школах. Взагалі, дана спільнота у Галицькій митрополії УГКЦ налічувала майже 10 тис. членів, основна чисельність яких складалася з молоді. Вже в 30-х роках ХХ ст. більш детальна інформація про функціонування спільноти поширювалася в окремій рубриці газети «Діло» [19, с. 80]. В основному всі публікації стосувалися проведення товариством релігійних маніфестів в честь Матері Божої у різних містах.

Оскільки журнал «Мета» був публіцистичним органом Українського Католицького Союзу та випускався протягом 1931-1939 рр., то в ньому була випущена стаття, яка присвячувалася тридцятиріччю заснування «Марійського товариства пань» на Галичині. В честь такого ювілею був проведений з'їзд Марійських дружин інтелігентного жіноцтва у дівочій приватній середній школі, в котрому взяли участь майже 200 учасниць, серед яких і були члени «Союзу українок» - І. Лунева та О. Ціпановська, а також представники жіночого католицького руху Волині. Головною ціллю зазначеного з'їзду було оголошено «прославляння Бога» та сприяння поширенню ідей товариства, однак основні пункти програми з'їзду стосувалися головних проблемних питань жіноцтва та проблем освітнього та опікунчого характеру. Основна суть виступів учасників з'їзду сформована у доповідях Є. Тишинської «Історія жіночого руху та участь в ньому католицького жіноцтва», І. Янович «Марійська дружина та виховання молоді», в яких особливо акцентувалася увага на вихованні дітей, тому що це являлося гарантією створення у сім'ї безпечної атмосфери для утвердження віри в Бога [27, с. 12].

Питання, які намагалися порушити священники на сторінках періодики щодо товариства, були як організаційними, так і стосувалися практичної сторони діяльності «Марійського товариства пань». Наприклад, під 1927 р. було повідомлення про 1-й з'їзд Марійських організацій у Львові. У наступних роках вміщувалися аналітичні статті про католицький жіночий рух.

Їх автор Осип Осташевський вважав, що у сучасних умовах емансипації завдання християнських рухів полягає:

- 1) у вихованні доброї і побожної української матері, повести бій із думкою, що народжувати це зайвий тягар;
- 2) зміцнювати нові галузі жіночої діяльності: розробити плани господарської розбудови села, навчити жінок організованості, фаховості;
- 3) дозволити жінкам долучатися до політики, бо і серед жінок-святих такі були – наприклад княгиня Ольга, але, щоб не завдавати шкоди сім'ї.

До аналітичних можемо віднести і статтю Іринія Назарка ЧСВВ «Організаційні проблеми Марійської Дружини Пань». Тут він подавав короткі поради, послідовні кроки, як правильно організувати роботу товариства. Ось окремі з них:

- 1) гуртувати не масу, а еліту – тобто ревних, активних, розумних жінок.
- 2) зробити час кандидатури для бажаючих стати членкинями товариства [41, с. 218]. Тут мова йде про їх вишколювання, яке досягається шляхом частих зібрань і читанням, обговоренням статуту товариства, та вишколення має проводити духівник спільноти;
- 3) наступним кроком є перехід з приватного існування у акт церковної влади, що надає товариству характер церковної установи. Цей акт надає єпископ, а потім він іде на підтвердження до Риму, звідки приходить грамота злуки з Матірною Дружиною при колегії оо. Єзуїтів. Якщо заснована філія «Марійського товариства пань» не має змоги здобути зазначений акт або не хоче цього, вона може існувати у формі кружка або союзів; приймати нових членкинь із кандидаток має обов'язково уповноважений представник Церкви своїм дозволом;

4) потім треба вибрати виділ. Перший раз вибирає провідник спільноти, далі – з'їзди.

Про діяльність товариства далі інформувала вже газета «Діло», зокрема у 1937 р. повідомлялося про з'їзд «Марійського товариства пань», на якому було здійснено централізацію усіх філій товариства у так званий Секретаріат, який мав інший статут. У цій статі особливо акцентується увага на вагомості даної події, тому що товариство активно допомагало у захисті прав українців.

Такі журнали як «Діло», «Мета» та «Нова Зоря» здійснювали періодичні публікації про діяльність іншого товариства – «Українська захоронка», яке було створене в Львові у 1901 р. задля надання фінансової допомоги, а також педагогічного нагляду та захисту від денаціоналізації дітей із бідних верств населення Галичини. Підставою для створення зазначеного угруповання було намагання протидіяти ополяченню українських дітей [41, с. 238]. У рубриці «З діяльності наших товариств» постійно публікувалися короткі замітки про участь у святах та заходах, які організовувалися захоронками, маленьких дітей.

Варто відмітити, що зазначене товариство провадило свою діяльність максимально непомітно, хоча їх вклад у розвиток українства на Галичині є неоціненним. На з'їздах, які скликалися організацією часто були запрошені члени із інших жіночих організацій та преса, а під час виступу голови С. Ракової були проголошені наступні аспекти діяльності: проведення українських свят, сприяння створенню українських бібліотек, влаштування житла для дітей безробітних батьків тощо. Також, товариство активно співпрацювало із іншими організаціями, зокрема – «Труд», «Українське народне мистецтво», «Рідна школа» тощо.

У журналі «Діло» також подавалися дані про чисельність філій товариства «Українська захоронка». До прикладу, у 1914 р. їх було лише дві, а вже у 1922 р. стало дванадцять, які в основному знаходилися в околицях Львова. Вже з 1920-х рр. товариство почало створювати свої осередки і в інших містах – зокрема Тернополі, Золочіві, Снятині та інших.

Якщо підсумувати всю діяльність товариства «Українська захоронка», то можна сказати, що його члени допомагали розвиватися дитячим здібностям, надавали притулок та опіку, а також допомагали фінансово дітям із малозабезпечених сімей та сиротам. Проводячи таку діяльність, великий акцент робився саме на використанні української традиційної народної педагогіки. Хоч у порівнянні із іншими вище проаналізованими жіночими товариствами, їх спектр діяльності був вузьким – тому що вся увага була приділена роботі із неповнолітніми дітьми, проте вклад був великим та мав спільні характеристики із діяльністю «Союзу українок».

Зазначені вище журнали містять також велику кількість публікацій про Товариство Вакаційних Осель, котре було створено у Львові під патронатом А. Шептицького. Однією із форм діяльності організації було організація літнього відпочинку для дітей від 7 до 14 років, куди запрошувалося близька 200 дітей. Очолювала товариство О. Бачинська, а почесними членами були Й. Паньківська, М. Ліщинська, М. Заячківська [52, с. 147]. Опубліковані статті у журналах дозволяють дійти до висновку, що керівництвом організації в першу чергу займалися інтелігентне та освічене жіноцтво, яке організовувало дитячий відпочинок на умовах патріотичного та релігійного виховання дітей. Основною метою такого відпочинку було привити дітям повагу, любов до Батьківщини через застосування мови та ігор. Такий метод сприяв сформуватися свідомості найменшим представникам українського народу, а релігія використовувалася як допоміжний засіб у цьому завданні.

Згадують на сторінках газет і співпрацю товариства з приватними особами та іншими організаціями. Зокрема, у подальшому фундаторами товариства Вакаційних осель стали відомі представники галицької інтелігенції: С. Федак, І. Боберський, М. Вахнянин, Р. Перфецький. Допомога надходила від чисельних українських громадських та фінансових товариств, зокрема: «Дністер», «Краєвий Союз», «Просвіта», «Бесіда», Краєвий Сойм.

Найменше у польській періодиці Східної Галичини – а саме «Kuryer Stanislaviskyy», «Gazeta Lwowska», «Kuryer Lwowskyy», «Glos Kobiet

Katolickich» давалося висвітлення релігійним римо-католицьким товариствам: Содаліція Марійських пан, Католицьке товариство жінок, Stowarzyszenie Kobiet Katolickich. Тут же зберігається цілком логічна тенденція, що про більш відомі товариства писалася багато, про менш відомі — менше. Так, відомості про них виключно інформаційного характеру — наприклад, час і місце щомісячного зібрання, заклик взяти участь у Службі Божій або у виголошенні рефератів на теми: «Церква та її організація у суспільстві», «Пам'ятки про найкраще» [52, с. 195]. Можливо, це пов'язано із світським характером газети та більшою закритістю даних товариств, діяльність виключно у своїй сфері або меншою чисельністю.

Варто відмітити, що у публіцистиці Галичини ХХ ст. активно зверталася увага про створення «Католицької акції» (далі – Акція), яка була рухом мирян задля захисту віри та моральності, а також мала на меті поновити християнське розуміння сім'ї та суспільства. Одним із принципів організації було те, що Акція мала стояти над будь-якими політичними партіями і не бути приналежною до жодної з них. У періодичних виданнях з 1922 по 1925 рр. досліджувався особливий документ папи Пія XI – енцикліка, видання якого підвищує рівень мирянських товариств і надає світським католикам право на проповідництво на одному рівні з духовенством Церкви. Всі створені католицькі організації почали входити до «Католицької Акції», а у 1930 р. було оголошено про утворення Генерального Інституту Католицької акції (далі – Інститут), який функціонував на всій Східній Галичині. Його друкованими органами стали часописи: «Ruch Katolicki», «Misterim Christi» та «Kultura». З них ми дізнаємося, що Директором Інституту у Польщі обрано єпископа С. Адамські, а у Львові – Яна Поповича. Тут же містилася інформація про загальну структуру «Католицької Акції» у Польщі, до якої входили чотири основні організації:

- 1) Чоловіче Католицьке Товариство;
- 2) Жіноче Католицьке Товариство – мали власний друкований орган під назвою – «Gazeta Kobiet: miesicznik ilustrowany»;

3) Католицьке Товариство Чоловічої Молоді;

4) Католицьке Товариство Жіночої Молоді.

Вони ж діяли на рівні церковного округу та парафії. Під 1934 р. згадується чисельність жіночих структур 250.000 осіб по всій Польщі. Вони проводили релігійну діяльність, культурні та освітні, благодійні та соціально-патріотичні заходи під гаслом «Будуємо Польщу Христа». Греко-католики теж долучилися до Католицької Акції у 1931 р., а із журналу «Мета» дізнаємося, що було створено керівний орган — Генеральний Інститут Католицької Акції Греко-Католицької Галицької Церковної Провінції з центром у Львові. Його Генеральним асистентом спершу став єпископ Іван, а згодом — єпископ Микита [71, с. 7]. Президентом Інституту був обраний доктор Маркіян Дзерович, а щодо офіційного органу Генерального Інституту, то у Львові був журнал «Католицька Акція», який виходив у 1934-1939 рр. На його шпальтах публікували численні статті, що висвітлювали діяльність «Католицької Акції» у міжвоєнний період, редактором якого був доктор Маркіян Дзерович.

Щодо напрямку публікацій, то вони в основному мали релігійний та секулярний характер відображення життя Галичини. Також у журналі подавалася інформація про новини літератури та досягнення товариства. З плином часу, членський склад журналу розширювався і до нього почали входити провідні католицькі журналісти та письменники українського походження, що було необхідно для здійснення активнішого апостоляту серед населення. В цілому, колегію журналу можна поділити на такі основні секції, які займалися визначеним вектором діяльності, зокрема:

- 1) питання сім'ї;
- 2) щодо справ жіноцтва;
- 3) щодо питань молоді;
- 4) у справах харитативних;
- 5) щодо особливостей виховання;
- 6) питання щодо преси;

7) щодо суспільних проблем.

Також, був журнал «Католицька Акція» надавав інформацію про утворення в парафіях Львівської архієпархії католицьких товариств для молоді, про створення курсів та лекцій як для жінок, так і для чоловіків, що організовувалися Генеральним Інститутом. І лише у 1934 р. була створена Католицька Акція Української Жіночої Молоді, котра відразу почала нараховувати майже 48 секцій у Львівській єпархії. Керівником Жіночої акції стала К. Захаріясевич.

Отже, аналізуючи періодичні видання Галичини ХХ ст. можна простежити наступне:

1) у журналах релігійної спрямованості таких як «Мета» та «Нова Зоря» діяльність жіночих християнських організацій публікувалася частіше, ніж у загальноінформаційних газетах.

2) найбільші жіночі організації та їх функціонування публікувалися саме у газетах;

3) як і українські, так і польські журнали приділяли увагу загальним релігійним організаціям, а детальних досліджень та повідомлень про діяльність саме жіночих товариств було мало.

2.2 Жіночий рух між фемінізмом і націоналізмом

Питання становлення жіночих прав та розвиток жіночого руху на території Галичини припадає на кінець ХІХ ст. Процес виникнення основних ідей емансипації відбувався поруч з активними політико-правовими перетвореннями, розвитком націоналістичних рухів та утвердження національних ідей та засад. Однак, у порівнянні із західними державами, на території Східної Галичини жіночий рух розвивався значно довше та повільніше. Окрім того, для досліджуваного періоду взагалі не були

характерні такі дії та ідеї, які передбачали остаточне руйнування патріархальних звичаїв.

Проте, із поступовим збільшенням можливостей щодо отримання жінками освіти, збільшення кількості жінок-працівниць – це все сприяло утвердженню в суспільстві демократичних принципів та спровокувало відповідні зміни в суспільному устрої. Особливості таких перетворень і являються причиною дослідження.

Слід наголосити, що у досліджуваній період переважала в суспільстві саме питання національно-визвольного руху, яке було визначальним та спровокувало виникнення наступної логічної ідеї – реалізація ідей визвольного руху потребувала великої кількості людей, включаючи жінок [60, с. 55]. Тому, одним із стимулів для пошуку нових персон до діяльності в національному русі ставали міжнаціональні сутички, зокрема польсько-українська конфронтація. Якщо порівнювати із громадською активністю польських активісток, то український жіночий рух був значно повільнішим. Це пояснюється ще й тим, що для українського простору існувало набагато більше перешкод – наприклад відсутність можливості отримувати освіту саме рідною мовою.

Разом з тим, існування великої кількості польських жіночих закладів освіти, де більшість українок і могли отримувати освіту було основним джерелом їх мовної та культурної полонізації. Після придушення Січневого повстання у 1863 р. націоналістично налаштовані польки задля демонстрації своєї жалоби почали коротко стригти волосся, носити лише чорний одяг та не влаштовували жодних свят, а українські активістки, які наслідували такий приклад отримали свою назву «ванди», що означало «жінки, які зображували емансипованих полячок» [51, с. 43]. Та і в цілому, серед тогочасного українського суспільства таке наслідування викликало лише іронію. Тому, враховуючи весь негативний досвід українське суспільство окреслювали сферу жіночої діяльності лише в межах домашніх турбот.

Варто відмітити, що характерні риси галицького суспільного життя знаходилися в полі дослідження з боку українців Наддніпрянщини, писалися мемуари, в яких через контрасти відображалася західноукраїнська консервативність, старосвітськість та традиційність. Соціальний стан української жінки також був відображений у роботах Лесі Українки, котра після подорожі до Галичини написала О. Кобилянській лист, в якому описувала відношення галичан до жінок як «дивне, непросте, все вони дивляться на нас або з гори вниз, або з низу вгору, а щоб так просто, нарівні – зроду».

Одними із найяскравішими поглядами на стан жіноцтва в Східній Галичині являлися позиції Д. Дорошенка. Політик відвідував Львів у 1900 р. та звернув увагу на неприйнятний статус жінки, а також відмітив, що до жінок ставляться як до іграшок, ляльок та окрас, проте «не надають рівності та повноправності як члена суспільства». На думку Д. Дорошенка, саме на території Галичини яскраво можна було простежити відмінність між тими українськими землями, які перебували в складі Російської імперії – бо саме там українська жінка вже досягла рівного статусу в суспільстві разом з чоловіками. Звичайно, що такі висловлювання могли бути і перебільшенням, проте їх часте повторювання надає підстави вважати, що статус жінок на території Галичини дійсно був несприятливим [41, с. 300].

Щодо повільного розвитку жіночого руху на території Галичини, то вона пояснюється в першу чергу невітським походженням інтелігенції. Зазвичай, основну масу інтелігенції складали та доповнювали греко-католицьке духовенство, яке і претендувало на роль національного проводу. Саме священнослужителі являлися засновниками української світської еліти та до ХХ ст. були головною ланкою її доповнення [21, с. 76]. Підтвердженням тези являється те, що перші емансипантки, які створювали жіночі організації та отримували вище початкової освіти, були саме доньки священників. До прикладу, Наталя Кобринська, з якої і почався розвиватися жіночий рух в Галичині, була донькою греко-католицького священника. Відтак відповіді на

«випробування» ідеями емансипації довелося шукати саме цій категорії українського населення. Аби показати площину цих пошуків слушно окремо наголосити на полеміці двох провідних у той час громадсько-політичних течій – русофілів і народовців.

Основним напрямком публіцистичної діяльності русофілів Галичини була орієнтація на Російську імперію. Створюючи навколо суспільний простір панросійськими ідеями, русофіли прагнули такі ідеї адаптувати саме під галицьке суспільство. Серед священників, де саме і утворювалася русофільська еліта, все таки не було рішучих дій щодо емансипації, та в більшості сприймали жіночий рух як швидкоплинним питанням. Окрім того, на такі прийнятні ідеї як просто збільшення прав жінок, які включали б в себе отримання освіти, русофільська еліта неоднозначно реагувала. Такий стан речей почав змінюватися лише після того, як русофіли змогли тему жіночої емансипації використати на власну користь. Підтвердження щодо успіху жіночого руху на українських землях, які контролювалися Російською імперією, створення механізмів для захисту жінками власних прав – все це поставало ширшою дискусією на території Галичини. При кожному випадку, русофільські газети акцентувала увагу, що Росія не є варварською державою, а навпаки дуже прогресивною, оскільки надала жінкам право вступати в університети, і таким чином політика імперія йшла попереду інших європейських держав. Зазначена прогресивність русофілами визначалася як частина цивілізаційних поступок, яких і домагаються на території Галичини [27, с. 20].

Щодо публікацій народовців, то тема жіночого руху також висвітлювалася активно, зокрема акцентувалася увага на створенні органічної праці на користь русинів Галичини, в котрій і відображалася яскрава жіноча позиція. За своїми концептуальними ідеями «органічна праця» мала на меті усесторонню, постійну, тривалу суспільну роботу в таких сферах як економіка та просвіта, а також мала на меті допомагати кожному русинові та галицькому соціуму в цілому.

Створенням та розвитком української «органічної праці» жіноцтва в рамках національно-визвольного руху займався Володимир Барвінський. В листах до О. Гузар, які публікувалися в журналі «Правда», можна простежити думки В. Барвінського щодо питання жіночої освіти. Слід відмітити, що В. Барвінський не був прихильником емансипації та в основному звертав увагу на потребі збільшувати розумові ресурси русинів в рамках українського народу, щоб не було втрачань цінних кадрів на користь «чужого товариського життя». На думку громадського діяча, саме українки відігравали велику роль у цьому питанні, тому що саме жінки в сім'ях мають можливість засіювати зерна патріотизму, що в свою чергу впливає на те, що «щира праця народна остається тільки молодечими мріями, що безповоротно счезають с першим шлюбним словом». Окрім того, діяч вважав, що типове сімейне життя української інтелігенції Галичини суттєво не відповідало головним засадам патріотизму в суспільному житті. На думку В. Барвінського підставою такого стану речей була відсутність освіти в жінок та їх нерозуміння всього обсягу суспільних перетворень, які відбуваються поза межами будинку.

Звернувши увагу на ретроградність суспільного устрою щодо жіночого питання, український провід пробував об'єднатися в межах власних друкованих виданнях задля підняття українського жіночого питання та донесення проблематики в широкі маси. Зокрема, в журналі «Правда» писалося, що «відсутність рівноправності між жінками та чоловіками не відповідає принципам моральної, духовної та матеріальної культур, що призведе до ситуації, коли одна частина суспільства почне розбудовувати щось, а інша частина буде це руйнувати» [51, с. 164]. Журнал висвітлював важливість розвитку жіночого руху, необхідність участі жінок в суспільному житті, заохочував все більше людей ставати членами таких товариств як «Просвіта», «Руська бесіда», «Руське педагогічне товариство» та бути активним учасником в їх діяльності.

«Правда» також надавала інформацію про діяльність українських жіночих організацій, які саме були проведені ними просвітницькі, благодійні,

освітні заходи. Доприкладу, журнал «Діла» активно рекламував такі товариства як «Клуб русинок» та «Кружок українських дівчат».

В свою чергу, русофіли займалися популяризацією тільки тих жіночих організацій, які допомагали розвитку їх політичним ідеям. До таких товариств треба відносити «Общество русских Дам», яке було створене у Львові в 1878 р. Враховуючи динамічну полеміку між прихильниками українофілів та русофілів стосовно правильності написання слова «руський»: писати з однією літерою «с» чи з двома, отримала перемогу остання позиція, окрім того товариство активно підтримувало русофільський політичний напрям. До активним діячів зазначеного товариства слід відносити дружини та доньок ключових лідерів русофільства Галичини, а саме: Юстини Нечай, Фалини Огоновської, Анни Шараневич, Софії Марков, Євгенії Павенцької та інших [51, с. 189]. Щодо висвітлення діяльності даної організації, то в журналах періодично публікувалися дані про проведені вечори пам'яті, благодійні концерти, танці з акцентом на сприяння розвитку жіночих прав. Тодішні активісти часто згадували про суспільно активну діяльність своїх жінок та описували їх національно орієнтовану політичну позицію. Зокрема, Є. Олесницький описував епізод із розміщенням сільських виборців на «баденівських» виборах 1897 р. у власному домі, ідею якого подала йому дружина.

Також, О. Барвінський неодноразово акцентував увагу на діях своєї дружини в рамках українсько-культурних товариствах, в яких реалізовувалася її музична освіта. Цікаво характеризував активну діяльність своєї племінниці Роман Заклинський, який сказав, що вона являлася фанаткою москофільських ідей.

Отже, наслідками зазначеного публіцистичного дискурсу стало створення образу національно освіченої русинки – якщо мова йде про видання народовців, або як «щира російська патріотка» - у журналах русофілів як певного жіночого ідеалу. Відповідно, зазначений ідеал включав у себе велику кількість компонентів разом з якими жінка мала бути – високоморальною

громадською діячкою матір'ю-дружиною-господинею, а процес емансипації мав стосуватися лише патріотичних ідей жінки.

Враховуючи зазначене, то розвиток жіночого руху мав зводитися лише до розширення прав жінок в сфері освіти та вибору професій, а ще більшого громадського заангажування. Поруч із цим, у друкованих ЗМІ того часу поставало питання у доцільності створенні «вченої» жінки в сімейному житті та побуті, оскільки ці сфери все одно являються найважливішими.

Проте, більшість друкованих газет, журналів писали про досягнення жіночого руху в європейських державах, Америці та Російській імперії – про перших жінок-випускниць університетів, отримувачок вчених ступенів та посад, що підвищувало інтерес жіноцтва до процесу емансипації.

Тому, в суспільному житті Галичини досліджуваного періоду почали з'являтися певні поступки, зокрема почали з'являтися серед студентів університетів Львова та Кракова жінки. Зокрема, Львівський університет почав приймати до лав студентів жінок лише з 1897 р., даючи право отримувати філософську освіту, а з 1900 р. жінки могли стати студентками медичного факультету. Проте, юридичний факультет для жінок став відкритим лише в 1920 р.

Отже, процеси розвитку ідей становлення жіночих прав та емансипації на території Галичини знаходився у прямому причинно-наслідковому зв'язку із ідеями та діяльністю в межах національно-визвольного руху другої половини XIX-початку XX ст. Для українських жінок особливість такого процесу зводилася до врахування соціальних та культурних звичаїв. Задля пошуку сприятливого вирішення в польсько-українського протистояння, український провід, з однієї сторони, сприймав емансипацію як необхідний крок, а з іншої – не міг дозволити занадто велике розширення обсягу жіночих прав та не міг встановити перелік тих прав, які краще всього відразу надати жінкам. Однак, надання права отримувати освіту жінкам, призвело до більшого та активнішого протистояння та діяльності в межах політичних, економічних, соціальних, культурних процесах, які відбувалися на території

Галичини на межі ХІХ-ХХ ст., що не дозволило залишатися жіночому русі в тіні та непоміченим.

РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ

3.1 Організаційні принципи та діяльність «Союзу українок»

На основі таких товариств як «Жіноча громада» та «Гурт українських дівчат» було утворено нову організацію в 1907 р. в Галичині – це «Союз українок» (далі – Союз), котрий на меті мав знаходити для жінок нових прийнятних сфер діяльності, а також здійснював фінансове забезпечення існування деяких жінок та надавав культурні та освітні послуги задля підвищення рівня правової культур жіноцтва. Головний відділ «Союзу українок» скеровував діяльність власних філій, гуртків, об'єднань на підтримання кооперативного руху, сприяння жінкам у членстві в українських кооперативах. Зокрема, з моменту створення Союзу протягом перших двох місяців кожна філія за наявності підтримки місцевого кооперативу мала право скликати жіночі збори, на яких відбувалося «записування реферату про завдання жіноцтва в розвитку кооперації в Галчині» [50, с. 306]. Такі організації як «Просвіта», «Сільський господар», «Союз українок» здійснювали врахування необхідності в отриманні належної сільськогосподарської освіти жінками в селах, проводили куховарські курсу. Іншими прикладами діяльності «Союзу українок» є проведення на території Березові Нижньому Коломийського повіту освітніх та кооперативних господарських курсів, в рамках котрих надавалася загальна інформація – це правила гігієни, література та право, а також розказувалися кооперативні та сільськогосподарські відомості. Великий акцент у діяльності Союзу робився на здійсненні загального виховання, отримання жінками звичок товариського існування та співробітництва між собою, проведення зустрічей та чайних вечорів, які присвячувалися різним важливим питанням. Зазвичай, такі курси тривали майже три місяці, а обсяг тієї інформації, котра подавалася

дорівнювала університетським програмам, тому така діяльність Союзу можна назвати народним університетом. «Союз українок» проводив також курси для підготовки курсисток для здійснення організаційної, культурної, освітньої, господарської праці в філіях та гуртках товариства [50, с. 316].

Варто відмітити, що статут «Союзу українок» був ухвалений 21 лютого 1917 р. під час зборів товариства «Жіночої громади». Відповідно до положень статуту – центром діяльності Союзу являвся Львів, а до керівного складу товариства входила Є. Макарушка як голова «Союзу українок». Щодо внутрішньої структури організації, то вона мали три ступені: 1) центральний у м. Львів; 2) створення філій в містах та містечках; 3) створення гуртків в селах. Загальна чисельність членів Союзу була понад 45 тисяч осіб.

Аналізувати культурну та просвітницьку діяльність «Союзу українок» краще через інформацію, подану в друкованих ЗМІ 1920-1930-х рр., а також потрібно враховувати, що хоч і території Західної України жіночий рух розвивався, проте постійно стикався із перешкодами з боку чужого панування. З 1922 р. основним друкованим засобом масової інформації «Союзу українок» став «Жіночий вісник», а потім тематична сторінка – «Громадський вісник», до редакторського складу якого належала Мілена Рудницька, а авторами були – О. Залізняка, Н. Суровцева, М. Струтинська. Важливо відмітити, що створення Союзом власного друкованого органу спровокувало утворення ще більшої кількості газет та журналів, які висвітлювали розвиток та діяльність жіночих організацій. Зокрема, кооператив «Українське народне мистецтво» створив журнал «Нова хата» задля підтримання домашньої культури. З 1925 р. виходив часопис «Жіноча доля», а згодом «Жіноча воля», «Світ молоді», «Жіночий голос», «Українська господиня», «Жінка». Замість закритої польською владою «Жінки» почав виходити двотижневик «Громадянка», місячник «Українка», «Світ Українки». Серед відомих імен жінок-журналісток Марта Богачевська називає Мілену Рудницьку, яка очолювала «Союз українок» протягом багатьох років, Софію Парфанович, Іванну Блажкевич,

Ірину Вільде, Ольгу Дучимінську, Олену Кисілевську (редакторку «Жіночої долі») [63, с. 90].

Разом з тим, жіночий рух має тісний зв'язок із вивчення жіночої періодики, яка видавалася на Галичині в першій половині ХХ ст. оскільки саме в окреслений проміжок часу жіночий рух потребував утворення власних друкованих органів задля доведення в маси нового погляду на стан жінки, її ролі в соціумі, зокрема: про важливість національно-визвольних ідей, громадська діяльність жіночої інтелігенції, літературні досягнення жіноцтва, політичні аспекти розвитку жіночого руху, благодійну діяльність жінок, створення української політичної друкованої періодики. З урахуванням зазначеного, основною метою друкованого органу «Союзу українок» було об'єднання великої частини жіноцтва, оскільки лише таким чином можна було здійснювати великий вплив на широкі маси та проводити реформи суспільного устрою.

Ще однією сферою діяльності «Союзу українок» було проведення різних курсів інструкторів. Наприклад, з 15 січня 1927 р. в Львові проходили п'ятимісячні курси інструкторок, на яких жінок підготовлювали до: культурної та освітньої праці, розповідали про основи кооперації, гігієни, пояснювалося про особливості справи шиття та домашнього господарства тощо. Після завершення таких курсів, жінки отримували кваліфікацію вчительок із крою та шиття, могли ставати керівниками в дитячих садках тощо. Відповідно, основною діяльністю Союзу була освітня [73, с. 7]. Тож, наприклад задля відродження освітнього руху та поширення жіночих організацій в сільській місцевості скликався колонійський жіночий гурток за допомоги своїх членів. Запрошення на таку подію надсилалися у весь округ, проте про такі заходи дізнавалися навіть із дуже далеких місцевостей та відвідували такі гуртки. В друкованих виданнях того час наступним чином згадувалася діяльність такого гуртка: «Після оживленої наради зібрання винесли отсі постанови: творити жіночі кружки при читальнях «Просвіти» чи кооперативах, а то й як окремі кружки «С.У.», як де догідніше; робити часто

сходини членів гуртка, читати, старатися примінювати прочитане в життя; старатися проводити по селах, де нема наших гуртків короткі курси – гігієни, куховарства, господарства, шиття» [73, с. 9].

Окрім освітнього напряму діяльності Союзу, окремим вектором також була боротьба із алкогольною залежністю. На таку тематику О. Кисілевська написала статтю «Останній час стати до боротьби з корчмами», де говорилося, що у Польщі існує спеціальний законодавчий акт, який дозволяє жителям відповідної громади на власний розсуд вирішувати чи у їх околицях може продаватися чи не може продаватися алкоголь. Також, в аналізованій статті надається прикладу заяви про оформлення заборони продажу алкогольних напоїв у відповідній місцевості та це можна реалізувати через проведення голосування дорослих жителів території. Тому, з 1921 р. Союз закликав до швидкої роботи задля реалізації таких положень [73, с. 13].

Наступним важливим напрямом діяльності «Союзу українок» була охорона та захист української мови. Зокрема, в журналі «Жіноча доля» зазначалося, що «знаємо, що в останніх роках польська влада покасувала українську мову в народних школах та позаводила там утраквістичну (в двох мовах), а то й чисто польську науку. Не вважаючи на те, що народ порушений цим до глибини души, ми не докладаємо ще всіх зусиль, щоб загарбати добро – рідну мову – повернути школам, не вживаємо якихось відповідних заходів, щоб запевнити дітворі науку в рідній мові. Тільки маленькі нечисленні видліки то тут, то там піднімають боротьбу й намагаються вийти з того страшного положення. В Самбірщині збойкотовано школу з котрої викинули українську мову й понедолгому часі її назад привернено. На Покуті свідоміші села радять собі в той спосіб, що не понехуючи боротьби о привернення в школі української викладової мови – повиписували свої діти зі школи й при помочі гуртка «Рідна школа» заводять для них приватну школу й вчать по дев'ятеро діток (більше не можна!) приватно по хатах».

Згодом, після закінчення першолистопадових дійств у 1918 р. в Східній Галичині цей день став великим святом, що підтверджується публікацією в

журналі «Жіноча доля» статті О. Рудковчної «Велике Свято», в які пояснювалося, що «таке свято припало на 1 листопада Однак цього року мусимо все те відбувати багато славніше, величавіше. Це ж – десяти роковини Великої Хвилі. Ми повинні звеличати всі так, як це личить великій свідомій українській громаді. Крім того, місяць листопад проголошено місяцем збірки жертв на українських інвалідів – на побудову для них дому у Львові». Автор продовжила думку «у нас вирине ще якийсь поважний проект тривалого пам'ятника цього свята, але тимчасом хоч у своєму оточенні доложити усіх зусиль, щоб воно по змозі випало як найшвидше, як найкраще» [73, с. 18].

Також, в друкованих ЗМІ зазначалися дані про участь жіноцтва в проведенні конгресу миру, який відбувався в серпні 1928 р. в журналі «Жіноча доля» висвітлювалася така подія та зазначалося, що конгрес відбувався в Празі, а присутніми там були понад тридцять церков, які мали власних представників, окрім католицької, та мали на меті під час такого конгресу ухвалити шляхи для ведення суспільного життя у відповідності із засадами братської любові та гарантування сталого миру [51, с. 48]. Взагалі, почали проводитися такі конгреси до початку світових війн, однак після них саме на конгресах відбувалося усвідомлення згубності та жахливості наслідків таких воєн. Під час аналізованого конгресу брали участь такі провідні активістки жіночого руху: пані Сакдорф Гамільтон (Канада), фон Вальсен (Німеччина), ван Ескен (Голландія). Користуючись присутністю на конгресі таких постатей Чеська Жіноча Національна Рада вирішила провести в їх честь звану вечерю на територію Празького саду. Відповідно, на такий захід була запрошена і Українська жіноча національна рада та її представниці: пані Мірна, Лоська, Чикаленко-Келлер, що під цей час завітала до Праги з Німеччини. Зазначені постаті скористувалися нагодою та обговорили із іноземними представницями жіночого руху про спільні дії для розвитку емансипації та пояснили специфіку руху в Україні, і таким чином відбулося поглиблення взаємовідносин між представницями жіночого руху Європи та України [51, с. 56].

Важливою діяльністю «Союзу українок» являлося саме визначення ролі жінок в суспільному житті. Тому, в журналі «Жіноча доля» була опублікована стаття «Рік праці та задачі майбутнього», в котрій мова йшла про те, що бездіяльність жінок в суспільних перетвореннях є неможливим. Зазначалося ще, що «Жінці призначено рівну вагу, ба навіть більше – без неї не може бути поступу. Так це, безперечно великий наш здобуток. Але щоб він був позиточний, треба його поширити, наповнити реальним життєвим змістом. Без жіноцтва нема поступу...» [73, с. 18]. Продовження окресленої теми було висвітлено в статті «Жінка в Українській Центральній Раді», авторкою якої була Уляна Кравченко, яка розповідала про особливості власної діяльності в першому українському парламенті.

Тому, дослідивши культурну та просвітницьку діяльність «Союзу українок» можна підсумувати, що до основних видів діяльності Союзу потрібно відносити:

- 1) видавничча;
- 2) просвітницька;
- 3) господарська;
- 4) культурно-освітня.

Велике місце в діяльності «Союзу українок» займав захист української мови, тому що відповідно до Статуту організації – без мови не може існувати український народ; основна увага в жіночому русі в першу чергу надавалася національним ідеям, статусу жінки в суспільстві, а також залучення більшої маси українського народу до жіночого руху. «Союзу українок» через свої ініціативи створив новий вид української громадянки та поглибив українську національну свідомість жителів Галичини.

Щодо впливу «Союзу українок» на політичний устрій життя Східної Галичини в міжвоєнний час, то потрібно відмітити, що в час Першої світової війни діяльність стосувалася національно-суспільних потреб. Саме в післявоєнний час жінки отримали можливість брати участь в міжнародних жіночих спільнотах. Тому, із зазначеною ціллю в 1919 р. в Кам'янці-

Подільському було утворено Українську жіночу національну раду, а її члени були учасниками в таких конгресах як: Міжнародна жіноча рада, відбувався в Осло у 1920 р.; Міжнародний жіночий союз, відбувався в Женеві у 1921 р., Міжнародна ліга миру та свободи, проходив у Відні в 1921 р. відповідно, Українська жіноча рада була членом зазначених міжнародних утворень, а також мала змогу доносити свої погляди на міжнародній арені. Наприклад, під час конгресу в Празі Мілена Рудницька як голова «Союзу українок» виступала із доповіддю «Національне життя та мирне його вирішення», в якій пояснювала, що Перша світова війна не здатна вирішити проблеми національного життя, а навпаки – лише загострює їх.

Яскравим проявом суспільної організації українських жінок на іншому рівні стало взяття участі в діяльності державних органів Речі Посполитої через залучення до виборчих компаній та роботи в парламенті більшої кількості жінок. В цілому, у Польщі протягом міжвоєнного періоду вибори до сейму здійснювалися в 1922, 1928, 1930, 1935, 1938 рр. протягом окреслених років була зафіксовано, що у парламенті працювало п'ятдесят жінок, із яких представницями Східної Галичини були лише Мілена Рудницька – в сеймі та Олена Киселевська – в сенаті.

Проте, під час засідань сейму та сенату українські членкині парламенту відстоювали політичні, економічні та культурні аспекти суспільного життя української громади, наприклад бюджетні питання та про громадську спілку інвалідів, надання субсидій чи інших пільг для розвитку гуманітарних та благодійних товариств, підіймали питання щодо переслідування українського шкільництва, релігійних об'єднань тощо.

Можна стверджувати, що після обрання до сенату та сейму М. Рудницької та О. Киселевської почав зростати вплив українського жіночого руху на теренах Східної Галичини та активніше реалізовувалися національно-політичні ідеї українців. Відповідно, саме захист національних інтересів та прав являвся головною ціллю в парламентській діяльності і на міжнародній арені.

Одним із видів громадської активної поведінки українського жіноцтва були дії щодо об'єднання національно-політичних сил через співробітництво із українськими політичними партіям та організаціями [72, с. 89]. Слід відмітити, що жінки ставали членами більшості національних партій, котрі функціонували на території Східної Галичини.

Якщо узагальнити, то все одно основна маса політично налаштованих жінок знаходилася в рамках таких ключових товариств – «Союз українок» - УНДО-УСРП. Більшість громадських товариств переслідували гуманітарні цілі, тому що на перше місце вони ставили саме загальнонаціональні інтереси, а потім вже корпоративні. Завдяки цьому стану речей можна пояснити широке співробітництво жінок із такими громадськими інститутами як «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Сокіл», «Січ», «Пласт». Відповідно, участь жіноцтва в зазначених товариствах додало нових барв у розвитку жіночого руху та його впливу на вирішення типових соціальних та політичних проблем [72, с. 90]. Разом з цим потрібно відмітити, що важливим являється той факт, що всі українські жіночі товариства залишалися самостійними та вагомими суб'єктами впливу на суспільні взаємини. А також, в більшості напрямках діяльності товариств переважали загальнонаціональні інтереси та патріотичні ідеї.

Вираженням могутності жіночого руху Східної Галичини в першій половині ХХ ст. стало проведення першого жіночого Конгресу в Станіславі, який проводився за ініціативою «Союзу українок» в 1934 р. учасниками такого конгресу були представниці всіх жіночих товариств на території УСРР та навіть ті, які знаходилися в еміграції, що таким чином акцентували увагу на прагненні до об'єднання всіх українських жінок. Під час проведення згаданого конгресу була висловлена ключова теза про необхідність утворення загальноукраїнського об'єднання жіночих товариств в Світовому союзі українок, центром якого був би Львів. Інформація про проведення аналізованого конгресу яскраво подавалася в друкованих органах самих товариств.

Досліджуючи журнали та газети такого періоду, можна виокремити такі характерні підходи до значення проведеного конгресу:

- 1) позитивне висвітлення – журнали та газети УНДО, релігійні та міжнародні видання;
- 2) негативне висвітлення – журнали радикального напрямку;
- 3) критичний підхід – висловлювався в журналі «Мета».

Проте, найбільше інформації про проведений конгрес можна відшукати саме в газеті «Діло», котра розділяла погляди УНДО [51, с. 95].

Часопис «Жіноча доля» 1 квітня 1934 р. вмістив заклик до участі в конгресі: «...горнутися до своєї жіночої організації Союзу Українок та через неї скріпити вплив українського зорганізованого жіноцтва на всі прояви національного життя» [51, с. 97]. З 1934 р. питання проведення жіночого конгресу являлося головним у друкованих виданнях, тому що про цю подію писали щодня та подавали її знаковість не лише як важливий крок для розвитку жіночого руху, а як вагому подію для національно-визвольних дій. Зокрема, в публікаціях журналу «Жіноча доля» відмічалось, що в перший день проведення конгресу прибули делегати з всіх церков Станіслава, а в цілому взяли участь в конгресі понад 895 осіб від понад ста філій «Союзу українок». Щодо широкої підтримки конгресу, то підтвердженням цього є відвідування та виголошення промови вищими представниками церков – єпископом Г. Хомишиним, головою «Просвіти» І. Брика, членами товариств «Рідна школа», «Союзу українських кооперативів» тощо.

Основними доповідями, які були представлені на конгресі, стосувалися таких тем:

- 1) роль жінки в розвитку української мови;
- 2) жінка в домашньому господарстві;
- 3) економічна самостійність жінки;
- 4) емансипація жінки та релігія;
- 5) різновиди суспільної опіки;
- 6) діяльність жінок в розвитку української літератури.

Оцінку впливу конгресу на розвиток жіночого руху в Східній Галичині в першій половині ХХ ст. надавали такі газети як «Жіноча доля» та «Жіноча воля». Наприклад, «Враження з Українського Жіночого Конгресу в Станіславові» З. Мірної, автор закінчував так: «Вперед! Хай кожен знає, що українське жіноцтво не складе своєї зброї, аж доки спільними зусиллями з своїми братами-чоловіками не виведе українського народу на переможний шлях української держави» [51, с. 90].

Величину та особливість проведеного конгресу можна оцінювати ще й по тому, що його діяльність була висвітлена в зарубіжних друкованих виданнях. Наприклад, англійський тижневик «Манчестер Гарден» опублікував аналітичну доповідь щодо діяльності українського конгресу. Варто відмітити, що автор доповіді особисто був присутнім на конгресі та звернув увагу, що даний захід активізував діяльність українського жіночого руху. Також, у доповіді надавалася характеристика окремим його делегатам, зокрема розповідалося про діяльність М. Рудницької та С. Русової.

Отже, дослідивши періодичні видання Східної Галичини аналізованого періоду можна підсумувати, що приділення уваги громадськості до проведеного жіночого конгресу є досягненням не лише жіночого руху, а й всіх українців, тому що такий крок став важливим для розвитку націоналістичних ідей та поширення їх в ще більші маси. Така теза підтверджується ще й тим, що всі друковані видання активно висвітлювали підготовчу діяльність до проведення такого конгресу. Залучення великої кількості ЗМІ як основного джерела вивчення жіночого руху дозволило всесторонньо оцінити вплив «Союзу українок» на розвиток жіночих прав та на національно-політичне становище населення Східної Галичини в першій половині ХХ ст.

Тому, слід пам'ятати, що першою організацією було «Товариство Руських жінок», котре було створено Наталією Кобринською в 1894 р. задля провадження культурного та освітнього розвитку жіноцтва. Однак, найважливішою організацією в розвитку жіночого руху являється саме «Союз українок», котре утворилося як новий вид жіночої активної діяльності, яка

мала на меті відігравати значну роль в суспільному житті Східної Галичини. До ключових напрямів діяльності Союзу потрібно відносити: освітню, політичну, культурну, господарську, просвітницьку тощо. Разом з тим, варто відмітити, що основна увага приділялася саме національно-визвольним ідеям у всіх видах діяльності Союзу. Також, значним чином підіймалося питання про роль та місце жінок в суспільному житті.

Важливим каталізатором, який зробив вплив на суспільно-політичне життя жінок стало взяття участі в діяльності сейму та сенату Речі Посполитої Мілени Рудницької та Олени Киселевської. «Союз українок» був тією консолідуючою силою в об'єднанні національно-політичних сил за допомогою співробітництва з українськими політичними партіями та громадськими організаціями. Діяльність жінок в різного виду товариств стала важливою сторінкою в розвитку жіночого руху на теренах Східної Галичини. Тому, здійснений аналіз є підтвердженням про актуальність проблем стану та статусу жіноцтва в українському соціумі, що уможливорює розгортання наукового пошуку у цій важливій соціально-культурній сфері, що й було зроблено.

3.2 Участь «Дружини княгині Ольги» у галицькому політикумі

При дослідженні такої політичної жіночої партії як «Дружина княгині Ольги» слід відмітити, що її органом являвся друкований журнал «Громадянка», який неодноразово потрапляв у конфліктні ситуації із представниками влади. Відповідно, типовими були ситуації, коли матеріали двотижневика могли бути конфісковані, а деякі статті чи їх частини називалися як небезпечні для влади. Наприклад, конфіскації зазнала стаття А. Кудрика про «Жінки з Чижова», де розповідалося про фальсифікації під час

підрахування результатів виборів у сейм, а також акцент робився на тому, що українці знаходяться в пригнобленому стані. Взагалі, конфіскації матеріалів журналі відбувалися періодично, що часто виникало занепокоєнь в читачів журналу. Також, хочеться підкреслити, що досліджень стосовно діяльності журналу «Громадянка» в науковій літературі майже немає, хоча журнал вніс великий вклад у розвиток жіночого руху. В цілому, журнал «Громадянка» виходив раз на два тижні в невеликому форматі, а на його шпальтах публікувалися редакційні відділи, програмні статті, матеріали про діяльність організації «Дружини княгині Ольги» (далі – ДКО).

Щодо сучасного стану вивчення української жіночої періодики в Східній Галичині в першій половині ХХ ст., то головними науковцями у даній сфері є наступні: стаття М. Богачевської-Хом'як М. «Союз українок у міжвоєнний період», праці В. Передирій «Часописи «Союзу Українок» і національно-визвольний рух у Галичині (1922–1939)», «Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1939 рр.)», «Галицька періодика для жінок: становлення, розвиток, проблематика (1853 – 1939 рр.)» та інші [43, с. 168].

В перших редакційних замітках надавалася інформація для громадськості про підстави утворення нового видання ДКО. В цілому, журнал мав досить конкретне політичне спрямування та фінансувався товариством «Дружина княгині Ольги». На утворення нової політичної жіночої організації відгукнулися безліч представників західноукраїнських ЗМІ, наприклад «Діло», «Новий час», «Українські вісті», «Громадський голос».

У першому числі, у редакційній статті, Мілена Рудницька заспокоювала жінок, які боялися політичної партії, а також виражала свою надію на те, що жіночий рух не зникне, що потрібно боротися за свою незалежність з усіх сил: «Мертвих оплакують – живих кличуть!» («Mortuos plango, vivos voco!»): «І справді подивляти нам треба живучости українського жіночого руху, що після сильного потрясіння швидко відроджується в іншій організаційній формі. Привітання нам як нове формування українського жіноцтва. Хіба нові для нас

ідеї Дружини Княгині Ольги, висловлені в її тезах. Вірність найвищому національному ідеалові і віра в українську жінку як необхідність рівновартісно будувати долю – невже ж ця думка нам незнана з революцій. А Жіночий конгрес? І нехай нас не лякає факт, що Дружина Княгині Ольги – це політична організація, бо живемо в часах, коли для недержавної нації політикою стала і віра батьків, і рідна мова, і хліб насущний, та перед цією політикою ніхто з нас не втече. Нас не лякають труднощі, які будуть – напевне будуть! Бо ми не з тих, що лякаються перешкод. Замкнулася одна карта українського жіночого руху, відкрилася нова» [44, с. 218]. Рудницька відверто закликала до політичної боротьби, тобто до гострого протистояння з польською владою. Вона висловлює своє бачення українського жіночого руху у служінні найвищому ідеалові. У цій статті йдеться про найвищий ідеал, який авторка бачить у служінні своїй нації, своєму народові. Тобто на перше місце ставиться українська національна ідея, яка стає провідною ідеєю жіночого руху та друкованого органу «Громадянка».

Відразу були опубліковані ключові принципи діяльності – це служити заради досягнення найвищого ідеалу, боротися проти противників задля отримання свободи всієї нації, любити Україну, оберігати національні звичаї та передавати їх наступним поколінням, здійснювати виховання дітей в патріотичному дусі, що було зазначено у такій статті як «Ідеологічні принципи Дружини княгині Ольги» [44, с. 236]. Новостворена організація була радо сприйнята громадськими діячками та літературознавцями. Зокрема, була поширена стаття-привітання «Українське жіноцтво вітає ДКО», яка була присвячена «Дружині княгині Ольги». Окремо звернула увагу на важливість створення такої організації Софія Русова.

Наступна група публікацій була присвячена:

1) діяльності княгині Ольги, в честь якої і було названо товариство, де детально розповідалося про хоробрість Ольги, яка передалася українським жінкам;

2) черговим роковинам Лесі Українки, де акцентувалася увага величині духа, який був в поетеси;

3) розвиток жіночого руху на теренах зарубіжних країн, де аналізувалася ретроспектива жіночих рухів у світі загалом.

Проте, слід відмітити, що більшість друкованих матеріалів були з часом конфісковані, а в першу чергу знищувалися з боку влади ті матеріали, які містили заклики до боротьби, політичні погляди жінок-активісток, що спричинювало до того, що ДКО стала великою перешкодою для польської влади на території Східної Галичини.

Іншими статтями, які публікувалися в журналі «Громадянка» та потім були конфісковані є публікація «Нова організація – нові завдання». Зазначена стаття була знищена через розміщення в ній ідейних поглядів та закликів до боротьби активної частини українського жіноцтва. Іншим прикладом є публікація «З організаційного життя Дружини княгині Ольги», де передбачалися політичні заклики про визнання України як держави. Слід відмітити, що на конфіскацію досліджуваної статті було подано до суду в Львові. Відповідно до судового рішення було визнано лише правомірною конфіскацію кількох абзаців, а не всієї статті, проте через всі ці судові процеси стаття потім втратила свою актуальність для громадян.

Іншим напрямком статей, які публікувалися в журналі «Громадянка» являється дослідження політичної діяльності видатних постатей жінок, наприклад: Ю. Косач «Про Жанну д'Арк», де було проаналізований образ героїні французького народу з підкресленням її гендеру та вчинків, які вона здійснила в ім'я своїх переконань [51, с. 98]. Також, особливості розвитку жінок як особистостей досліджувала Ганна Чикаленко, яка писала статті про дослідницю Аляски Ізабелу Гетченсон. На сторінках аналізованого журналу починали публікуватися вперше інтерв'ю із відомою співачкою того часу М. Сокіл про її тур в США. Також співачці були присвячені статті – «Як Америка спіймала Сокіл», однак варто підкреслити, що розділ в журналі біографії був непостійним. Ще одним напрямом публікацій в журналі «Громадянка» були

книги, де розповідалося про прозу актуальних письменників аналізованого часу. Також, велася літературна сторінка в журналі, де публікувалися невеликі новели, а також переклади іноземної поезії або літературознавчі статті.

Відокремленими відділами журналу «Громадянка», які здійснювали повідомлення про діяльність політичної партії були відділи «З організаційного життя Дружини княгині Ольги» та «Повідомлення з місць» - в яких надавалася інформація про діяльність місцевих відділів ДКО [44, с. 251]. На сторінках журналу публікувалися також спогади емігрантів про історичне минуле України тощо.

Отже, дослідивши публікації журналу «Громадянка» можна підсумувати, що видання мало на меті поширювати українську національно-визвольну ідею в широкі маси як найвищий ідеал для українського суспільства. Всі статті авторів характеризуються критичним відношенням до польської політики на теренах Східної Галичини. Відповідно, основними жанрами журналу являлися публікації статей, заміток, нарисів, оглядів тощо.

Сьогодні серед науковців постає питання чи можна вважати часопис «Громадянка» партійною газетою чи варто відносити його до журналів, оскільки вона відображала структуру попередніх друкованих органів «Союзу українців», а також була схожа за своїм виглядом на газету.

В цілому, періодичність видання надає право відносити «Громадянку» до політичних газет, на сторінках якої публікувалися національно-визвольні ідеї як головна мета політичної партії «Дружина княгині Ольги» та заклики до емансипації та боротьби за власні права.

Хоч і видання зазнавало постійних переслідувань із боку польської влади, саме «Громадянка» була тим важливим журналом, де публікувалися вперше ідеологічні засади жіночого руху, що в свою чергу призвело до переведення боротьби за права на політичний рівень. Тому, таке друковане ЗМІ активно пропагувало ідеї емансипації та містило заклики до населення Східної Галичини боротися за свої права та не думати про переслідування.

Отже, «Громадянка» являється політичним виданням, оскільки більшість статей, які опубліковувалися стосувалися політичного стану населення або мали політичну конотацію. Основна ідея всіх публікацій журналу була українська національна ідея, а її пропагування здійснювалося максимально активно та агресивно, щоб таким чином краще протистояти боротьбі проти польської влади. Саме з огляду зазначеного «Громадянку» слід вивчати як документальне історичне джерело жіночого руху.

3.3 Мілена Рудницька – головний ідеолог українського жіночого руху міжвоєнного часу

Яскравою постаттю в розвитку жіночого руху в Східній Галичині являється саме Мілена Рудницька, оскільки її активістська діяльність є різноманітною та багатогранною, а також має тісний зв'язок із національно-визвольним рухом жителів Галичини в ХХ ст. При характеристиці М. Рудницької варто відмітити, що вона являлася політиком, соціологом, педагогом, журналістом, створювала ідеології та являлася очільницею жіночого руху. За таку активну громадську діяльність, ім'я Рудницької знаходилося під забороною в період існування СРСР, тому що основна мета діяльності Мілени Рудницької полягала у визволенні держави із під влади радянського та польського гніту.

Важливо приділити увагу при вивченні діяльності такої постаті саме парламентську діяльність. Відповідно. М. Рудницька була членом комісії з освітніх питань в польському сеймі із 1928 по 1935 рр. тому важливо визначити напрями діяльності активістки щодо захисту українського шкільництва, реформування народних шкіл, оновлення підручників інформацією про історію України, збільшення кількості україномовних шкіл,

захист прав українських вчителів, створення закритих гімназій та ліцеїв, в яких викладалася українська мова тощо [44,с. 18].

З 1921 р. Мілена Рудницька стала брати активну участь в розвитку жіночого руху, створювала для нього нові та ефективні ідеологічні постулати, організовувала та керувала «Союзом українок». Також, саме із постаттю М. Рудницької слід пов'язувати утворення Світової організації українського жіноцтва за рамками Радянського Союзу[62, с.128].

В кінці 1920-х рр. Рудницька вирішила завершити займатися вчительською діяльністю та остаточно почала займатися виключно громадською та політичною роботою. Саме наявність великої жаги якомось змінити стан свого народу, допомогло активістці стати членом політичного життя Галичини, а саме – М. Рудницька стала членом великої західноукраїнської політичної партії Українського національно-демократичного об'єднання (далі – УНДО).

Разом із своїми прихильниками та соратниками, М. Рудницька займалася політичною діяльністю у такій великій політичній партії в Галичині та Польщі, а протягом 1928-1930-х рр. та 1930-1935-х рр. її було обрано послом від УНДО в польський сейм. Діячка займалася діяльністю в роботі комісій щодо освітніх питань та щодо закордонних справ, і таким чином вона захищала українські права під час засідань комісій, а також у разі нагоди – висловлювала свої позиції у виступах. М. Рудницька надавала ще допомогу особам, які знаходилися в стані голоду на території радянської України, а також покладала всі зусилля, щоб привернути увагу міжнародної спільноти до штучно створеного голоду в державі. Саме із такою метою діячка виступала в комісіях та підкомісіях Ліги Націй та в інших міжнародних організаціях, щоб якимось чином посприяти покращенню становища українців.

Слід враховувати той момент, що польська влада завжди прагнула денационалізувати та асимілювати населення Західної України, а окрему роль в цьому питанні надавалася проведенню полонізації українського шкільництва. Відповідно, важливим вектором діяльності М. Рудницької стало боротьба за

викладання в школі української мовою. До даного питання, активістка звернула увагу суспільства за допомогою ораторських здібностей, наведенням великої кількості аргументів, шквальною критикою проводжуваною Польщею політики стосовно переслідувань української культури та знищення українських шкіл [29, с. 207].

Питання захисту українських шкіл завжди знаходилося у віданні послів від партії УНДО в польському парламенті ще з 1928 р. Однак, питання, які підіймалися Рудницькою та стояли в порядку денному сейму не були без підстав, прикладом слугує закриття в Станіславові п'ять класів державної гімназії. А закрили зазначені класи через те, що українські гімназисти не бажали святкувати третє травня 1928 р., оскільки це свято конституції Польщі. Така відмова спричинила наслідок у вигляді залишення без продовження навчання понад двісті учнів українського походження.

Відмова від святкування пояснювалася ідеологічними переконаннями, тому що в день незалежності Польщу під час свята поляки негативно сприймали українську молодь та українське населення в цілому. М. Рудницька вважала, що таке відношення не є припустимим та не відповідає ключовим засадам педагогіки, політики тощо [29, с. 216]. Тому діячка закликала відійти від всіх переживань молоді та стверджувала, що школа повинна підтримувати національні переконання та почуття. А також утверджувати почуття поваги до національних цінностей. Якщо оцінювати такі дії польської влади в політичному аспекті, то вони прямо суперечили міжнародним стандартам та національним інтересам українських жителів.

Слід відмітити таку важливу дату як березень 1931 р., оскільки у цей час в сеймі відбувалося обговорення проектів законів «Про шкільний устрій» та «Про приватні школи та наукові, виховні установи». Щодо першого законопроекту, то він мав на меті скасувати два перші класи в гімназіях та поділити середню школу на чотирикласну гімназію та двокласний ліцей. Після закінчення початкових класів другого ступеня – тобто шість класів, можна було б вступати в гімназію [72, с. 93]. Проте, такі положення суттєво

перешкождали у доступі до середньої освіти українським селянам, оскільки вони не могли отримати шість класів державної школи, а могли пройти лише три семикласи в Львові, Перемишлі та Коломиї. Під час свого виступу в сеймі 26 лютого 1932 р. М. Рудницька висловилася від імені Української парламентської репрезентації із критикою проекту закону «Шкільний устрій» та вказала, що він не надає доступу до освіти українським дітям та молоді. Норму про «державне виховання» діячка визначала як спроба позбавити українців всіх важелів впливу на виховання нового покоління та втягнення дітей в межі чужої виховної системи задля викорінення ідей про національно-визвольні рухи. Такому положенні діячка протиставляла принципи національного виховання. А в завершенні своєї промови М. Рудницька сказала наступне: «Можете до часу одержувати над нами перемоги в тих ділянках, де вирішує фізична сила, але душі української дитини в нас не відберете. Цю боротьбу за душу української дитини ви програєте!» [72, с. 95].

Тому, діячка разом із своїми прибічниками подала низку правок до законопроекту «Про шкільний устрій», в яких йшлося наступне:

- 1) при складенні програм потрібно брати до уваги вивчення історії та географії національних меншин;
- 2) під час складання навчальної програми слід залучати наукові установи меншин – наприклад Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, яке знаходилося в Львові;
- 3) створювати ліцеї, де б викладалося російською та білоруською мовами.

Проте, всі ці зазначені правки не були враховані та законопроект був ухвалений в своєму першочерговому вигляді [72, с. 96].

Якщо підсумовувати загальний стан шкільництва в Польщі, то воно перебувало в край тяжкому стані. Більшість навчальних закладів не могли отримати жодної фінансової допомоги з боку держави, було знищено за час знаходження земель під владою Польщі понад три тисячі україномовних шкіл, що в 1930-х рр. їх налічувалося до 750. З урахуванням наведених цифр – понад

чотириста тисяч дітей не мали змоги отримувати освіту, а польська політика в сфері освіти здійснювалася з врахуванням лише правлячої партії, яка прагнула зруйнувати все українське та народ в цілому [43, с. 164].

З 1932 р. в польському сеймі проводилися дискусії стосовно законопроекту «Про приватне шкільництво», яке на думку М. Рудницькою було неприйнятним, тому що воно передбачало поліційну систему перебування в школі. Зокрема, статті такого законопроекту містили правила, що слід надавати інформацію про політичну благонадійність засновника школи та вчителів в цілому, а також вимагали від вчителів шпигувати один за одним та учнями, а в разі потреби чи виникнення відповідної ситуації – доносити на них в органи державної поліції. Управління педагогічним складом повинне було здійснюватися не міністром освіти, а начальником відділу безпеки. Тому, зазначений проект закону дійсно передбачав віддавати українські школи під владу поліції. Діячка також підкреслювала, що приватне шкільництво для українців може стати тією уставною, де здійснюється виховання не в дусі національних ідей, котрі відграють велику роль для українців, тому що такі ідеї являються основою для відновлення втрачених коренів на території чужої держави. Відповідно, М. Рудницька вважала цей законопроект «злим», тому Український клуб не підтримав його ухвалення.

Щодо відновлення таких великих гімназій в Дрогобичі, Тернополі та Рогатині, які були закриті через пацифікації ще в 1930 р. – часто підіймалося таке питання українськими депутатами в польському сеймі протягом шести років, однак жодних результатів це не принесло [43, с. 170]. Зазначене питання підіймалося і М. Рудницькою ще в 1931 р. під час голосування щодо бюджету міністерства внутрішніх справ Діячка зазначила, що політика польської держави щодо освіти мала пряму залежність від діяльності зазначеного міністерства та звинуватила його в прикритті українських шкіл. Потім дане питання було підняте в жовтні 1931 р. під час проведення засідання в комісії з питань освіти. Згідно із позицією польських послів – Дрогобицька та Рогатинська гімназії були закриті через те, що їх учні були членами

Української військової організації та Організації українських націоналістів, приймали участь в саботажах, а під час здійснення обшуку в Рогатинській гімназії було знайдено зброю. З огляду на такі підстави, польські депутати вирішили, що пропозиції українських послів стосовно поновлення діяльності українських навчальних закладів є безпредметним та не підлягає розгляду.

Проте, М. Рудницька вказувала, що закриття гімназій являлося частиною пацифікації, яку проводив уряд та пояснила, що таким чином суттєво було завдано шкоди учням, вчительському складу, українським громадянам в цілому. Діячка наводила ряд важливих та правдивих фактів, що її заву підтримували кілька депутатів-поляків та вважали, що відкривши українські гімназії це ще не буде милостиною з боку польської а влади, а це являється звичайним правом української нації.

Стосовно закриття Тернопільської гімназії, то підставою для цього слугувало участь її учнів в саботажних акціях, проте ця теорія не реалізувалася під час судових розглядів над трьома учнями, яких суд звільнив від покарання. Тому польська влада створила нову теорію проте, що гімназію довелось закрити за її діяльність в 1920-1929 рр. На думку польської влади, в 1925 р. на території цієї гімназії знаходилося угруповання Української військової організації, через що така гімназія стала плацдармом для протидержавної діяльності [43, с. 172]. Однак, М. Рудницька доводила фактами про добросовісність гімназії та про те, якої шкоди зазнають її учні через перебування в тюрмах та нездатності отримати освіту належним чином. Також, діячка підкреслювала вагу такої гімназії для українського громадянства в цілому, оскільки Тернопільська гімназія являлася головним інститутом, де можна було отримати освіту українською мовою в межах Тернопільського воєводства, яке населяло понад дев'ятсот тисяч осіб, хоча в той же час поляки володіли в своєму розпорядженні понад сімнадцятьма державними середніми школами.

М. Рудницька разом із Д. Великановичем та С. Бараном вкотре підіймали питання в польському сеймі про додаткове відкриття трьох українських

гімназій, однак з боку польської влади не було вчинено жодних дій щодо відновлення справедливості. Навіть більше, міністр віросповідань Польщі у своїй промові зазначив наступне: «Або бажаєте спокійної культурної праці в межах польської держави, або хочете борби, а тоді я прирікаю вам, що буду протидіяти плеканню в молоді елементу борби з народом і польською державою всіми середниками, які право дає мені до руки» [43, с. 176]. Відповідно, політиці асиміляції молоде покоління українців перебувало в усіх сферах, тому що всі системи, включаючи освіту здійснювалася польськими викладачами. А українські педагоги взагалі не могли отримати доступ до викладання в державних школах через політичні переконання та штучні перешкоди.

В 1931 р. в польському сеймі поставало питання про ухвалення бюджету для Міністерства освіти. Під час даної дискусії українські депутати підтримували позицію, що освіта та політика щодо неї Польщі стосовно українців мала на меті цілковито уподібнити та знищити національну ідентичність українського населення. Як доказ, зазначалося про дискримінацію українських педагогів, які не мали жодних важелів впливу на школи, оскільки все управління було в руках поляків. Відповідно, в 1930 р. з Львівської кураторії переселяли понад шістьдесят вчителів українців за понад сто кілометрів від своїх рідних, не зважаючи на те, яким чином це може вплинути на їх моральний та матеріальний стан. Більшість українських педагогів були звільненні з своїх посад польськими інспекторами, тому українські педагоги були повністю позбавленні своїх професійних прав.

З 1930 р. М. Рудницька подавали запити до Ради Міністрів Польщі стосовно неправомірного переселення педагогів українського походження на територію Польщі. Однак відповідь на такий запит від голови Ради Міністрів полягала в тому, що усунення педагогів від виконання ними своєї професійної діяльності та подальше їх переселення на польські землі пов'язане із тим, що такі особи «не надавали належного роду вплив на учнів, а діяльність окремих осіб містила ознаки антидержавності».також, у відповіді зазначалося, що за

таких умов в школі не може здійснюватися викладання в належному дусі, тому керівництво шкіл всіма способами зобов'язане запобігати будь-яким перешкодам в функціонуванні школи. Відповідно до положень закону «Про мови» від 31 липня 1924 р. – державною мовою на території Польщі була виключно польська мова, тому те місце, яке займала українська мова на території Східної Галичини мало дискримінаційний характер, оскільки польська влада максимально швидко прагнула полонізувати українське населення, і найкращим способом для реалізації цієї цілі було ополячити всі українські заклади освіти.

Утискування польськими законами прав української мови, а також численні невиконання та перекручення на практиці навіть того мінімального обсягу прав, які вони їй гарантували, підкошувало організм цілої нації. Щоби надати видимої законності реакційним акціям польської влади в освітній сфері, у 1932 р. на основі декрету президента уряд провів шкільний плебісцит (попередній відбувся у 1925 р.) [44, с. 507]. Проте, і на цей раз шкільна й загальна адміністрація не зупинилася перед фальшуваннями. Хоч у 1932 р. батьки 400 тис. українських дітей зібрали 300 тис. декларацій (у три рази більше, ніж у 1925 р.) з вимогою навчання рідною мовою, але незважаючи на це близько 500 українських шкіл були перетворені на польські або утравістичні (двомовні). У результаті – відбулося погіршення стану українського шкільництва майже на 20% [44, с. 90].

Щодо шкільних питань та зловживань у даній сфері з боку представників польської державної влади, то вони часто ставали предметом обговорень з боку послів УНДО. Посли постійно отримували велику кількість скарг на дії місцевої влади та органи поліції, що постійно подавали відповідні запити про такий стан речей до уряду, де чітко вказувалося на конкретні факти фальсифікації шкільних декларацій тощо. Оскільки, М. Рудницька разом із Д. Великановичем були членами комісії в сеймі та виступали від імені президії УПР, то в 1933 р. вони надіслали послання до Міністра віросповідань та освіти про наявність масових зловживань та протиправних дій під час

проведення шкільних плебісцитів та потребували негайно припинити таку політику уряду. Проте, в котрий раз – все одно жодної реакції з боку польського уряду на реальні докази не було.

Однак це питання все одно підіймалося М. Рудницького протягом всього свого членства в сеймі. Під час ухвалення законопроекту «Про академічні школи» в 1933 р. від Українського клубу поступили правки, які стосувалися в створені відокремленої академічної школи українського університету з центром в Львові. М. Рудницька та її колеги В. Загайкевич, Л. Макарушко, Д. Великанович були переконані, що такі подання з боку Українського клубу та фактична боротьба українців за власний український університет являється доказовим матеріалом в реальному прагненні української нації до розвитку власних цінностей у всіх галузях життя, а саме в сфері освіти [43, с. 177]. Також, було акцентовано увагу на тому, що закон «Про засади воєводського самоврядування», який був прийнятий 26 вересня 1922 року – покладав обов'язок створити такий університет протягом двох років. А у разі недотримання норми аналізованого закону – то це стало підтвердженням нестабільності правового режиму в самій Польщі та недотримання державою своїх міжнародних обов'язків. Тому, 4 березня 1933 р. під час засідання парламенту всі пропозиції українських послів не були враховані та закон «Про академічні школи» був увалений голосами санаційної більшості.

Також, питання щодо створення українського університету підіймалося в сеймі протягом багатьох років, зокрема під час засідання комісії щодо бюджетних коштів 18 січня 1934р. Під час такого засідання було зазначено, що український університет в Львові мав би функціонувати вже майже десять років, однак всі клятви польської влади залишалися в рамках паперу. Окрім того, ще на ідейному етапі відразу придушувалися будь-які намагання створення приватного українського університету з центром в Львові, а також закривалися всі кафедри, які викладали українською мовою та функціонували ще з часів Австрійської імперії в Львівському університеті. Понад 20% польського населення становили українці, які позбавлялися отримання вищої

освіти на рідній мові, коли ж польських навчальних установ було понад чотирнадцять [4, с. 370].

Під час засідання комісії з питань освіти в 1935 р. підіймалося питання щодо зниження оплати праці за навчання в академічних школах. На думку М. Рудницької – наявність високих заробітних плат суттєво спричиняють дискомфорт українським студентам, оскільки останні є вихідцями із небагатих родин. Взагалі, Польща активно сприяла фінансово своїм студентам, проте українські ж студенти не мали змоги отримати жодного виду допомоги від польської влади [11, с. 72]. Однак, і ці заяви з боку УНДО залишалися без розгляду депутатів.

Діяльність М. Рудницької в польському сеймі можна охарактеризувати як таку, що намагалася відстояти національні наміри та бажання західноукраїнського населення. Діяльність активістки не зводилася виключно до промов та великих за обсягом запитів, а разом із колегами-депутатами подавалися законопроекти та правки до існуючих проектів закону, щоб таким чином враховувалися інтереси українців. У великих кількостях промов, запитів – діячка ставила важливі питання щодо українського шкільництва, тому що вона розуміла яке значення має школа в становленні та розвитку національно-визвольних ідей та рухів, а також яким чином школа могла вплинути на свідомість української молоді. М. Рудницька являлася прихильником реформування системи народних шкіл, створення нових підручників, куди б входила історія української нації, відстоювала позицію щодо відкриття нових шкіл та поновлення діяльності закритих гімназій. Іншим напрямом діяльності посолки було викладання українською мовою в школах та ще вона займалася поверненням примусово переселених педагогів, та разом із своїми колегами виступала за відкриття українського університету з центром в Львові, а також передбачення в ньому окремої кафедри української мови та культури. Тому, користувалася своїм правом виступати в сеймі лише задля захисту прав та свобод жителів західноукраїнських земель у всіх галузях життя, а особливо в сфері освіти.

Отже, можна підсумувати, що М. Рудницька здійснила неоціненний внесок у побудову української держави, оскільки в міжвоєнний та післявоєнний час держава була без сил, а діячка змогла активізувати жіночий рух, що також відбувався на територіях європейських держав. Саме Мілена Рудницька стала першою жінкою, яку було прийнято до складу Української Національної Демократичної Організації, а в подальшому вона стала послом в польському сеймі та захищала там права як українців та держави в цілому і на міжнародній арені, а саме – перед Лігою Націй.

РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасній вітчизняній методичній науці загальноприйнятою класифікацією уроків історії є типологія за основною дидактичною метою. Її теоретичною основою на дидактичному рівні є найбільш відома типологія уроків, розроблена вітчизняним педагогом В.Оніщуком. Вчений визначає такі типи уроків: урок засвоєння нових знань, урок засвоєння нових умінь, урок застосування знань та вмінь, урок узагальнення та систематизації, урок контролю та корекції й комбінований урок. Проте, ознака, за якою В. Оніщук створював свою класифікацію уроків, а саме – головна дидактична мета уроку, – не є такою, що повністю відбиває закономірні зв'язки навчального процесу. Це означає, що треба шукати такі ознаки, які б давали змогу вчителю чітко визначати тип уроку, тобто розробити таку класифікацію уроків, яка була б адекватною меті та завданням особистісно орієнтованого навчання.

Освітньо-виховні завдання конкретного уроку завжди визначаються на основі структурно-функціонального аналізу його змісту. Тобто, аналіз змісту історичного матеріалу є визначенням мети уроку, а на основі мети – його типу. Відповідно до цього типологія уроків, яка відповідає завданням особистісно орієнтованого навчання, має такий вигляд:

- 1) урок засвоєння нових знань;
- 2) урок засвоєння та застосування вмінь;
- 3) проблемний урок (урок творчості);
- 4) ціннісно-смісловий урок;
- 5) інтерактивний урок;
- 6) комбінований урок;
- 7) урок контролю та корекції (тематичного оцінювання).

Слід дати характеристику кожному з них, спираючись на теоретичні положення про відповідність макроструктури уроку його типу, що були ґрунтовно доведені В.Оніщуком.

1. Урок засвоєння нових знань - його головна дидактична мета пізнавальна. Компонент змісту освіти, що засвоюється учнями, – інформаційний. Головна умова ефективності – актуалізація пізнавальної потреби чи пізнавальних ставлень особистості до дійсності в процесі організації відповідної до мети та змісту пізнавальної діяльності. Його макроструктура цілком відповідає психологічному механізму пізнання й визначена В.Оніщуком, що було наведено вище [46, с. 74].

2. Урок засвоєння та застосування вмінь, метою котрого є розвивання . Компонент змісту освіти, що засвоюється, – операційний. Головна умова ефективності – актуалізація практичних потреб особистості та практичних ставлень її до дійсності в процесі організації відповідної до мети та змісту практичної діяльності. У макроструктурі цього типу уроку відбито психологічний механізм засвоєння нових засобів діяльності учнями. Вона передбачає такі етапи:

1) актуалізацію практичного досвіду учнів та мотивацію їхньої практичної діяльності – повідомлення теми, мети, завдань уроку;

2) введення нового засобу дії за допомогою пам'ятки;

3) організацію колективної практичної діяльності учнів за зразком (пробні вправи);

4) організацію самостійної практичної діяльності учнів у знайомій ситуації (тренувальні вправи);

5) самостійне застосування вмінь на новому матеріалі (вирішення практичних завдань уроку);

б) підсумовування, домашнє завдання [46, с. 88].

Головною метою проблемного уроку є розвивальна. Компонент змісту освіти, на засвоєння якого спрямовано цей урок, – творчо-пошуковий. Головна умова ефективності – актуалізація творчих та пошукових здібностей

особистості, її пошукової активності в процесі організації відповідної творчо-пошукової діяльності. Макроструктура цього уроку відповідає алгоритму пошукової діяльності й передбачає такі етапи:

- 1) створення проблемної ситуації (мотивація);
- 2) формулювання проблеми (тема, мета, завдання);
- 3) висування учнями гіпотез та припущень щодо розв'язання проблеми;
- 4) пошук додаткової чи нової інформації з метою знаходження доказів щодо власної гіпотези;
- 5) систематизацію знайдених фактів у логічно пов'язані з гіпотезою аргументи і висновок про результати розв'язання проблеми;
- 6) порівняльний аналіз різних варіантів доказів і визначення більш ґрунтовного з них [47, с. 93].

Другим варіантом цього типу уроку є урок творчості. Психологічною засадою цього уроку є механізми творчої діяльності учнів як засобу самореалізації. Перед учнями постає завдання створити щось на історичну тему: малюнок, чи макет, чи виріб з пластиліну або глини, чи написати твір тощо. Засіб самореалізації школяр обирає самостійно. Завдання одне – результат творчої діяльності має відображати історичні уявлення та знання учнів, їхнє ставлення до історичних подій чи особистостей. Тему пропонує вчитель, сюжет – вільно обирає учень. Макроструктура:

- 1) актуалізація опорних знань учнів;
- 2) мотивація творчої діяльності, постановка творчого завдання;
- 3) вибір з наявних знань історичного образу чи сюжету й визначення засобу його творчого втілення;
- 4) процес творчої самореалізації;
- 5) демонстрація робіт.

Щодо ціннісно-сміслового уроку, то основна його ціль – це виховна. Компонент змісту освіти, що засвоюється, – ціннісно-смісловий. Головна умова ефективності – актуалізація морально-естетичних ставлень учнів до дійсності, їхніх емоційних здібностей у процесі організації ціннісно-сміслової

(орієнтаційно-оцінної) діяльності. Макроструктура цього типу уроку передбачає такі етапи:

- 1) конструювання ситуації вибору оцінювання чи особистого ставлення до історичних подій та осіб (мотивація);
- 2) актуалізацію необхідних емоційно-ціннісних ставлень, аксіологічних знань та оцінювальних вмій;
- 3) визначення власної позиції щодо оцінювання певного факту, чи вчинку, чи історичної особи (тема, мета, завдання уроку);
- 4) обробку нової інформації з протилежних джерел щодо висвітлення історичної події (групова чи індивідуальна робота з документами, новими фактами, наданими вчителем або викладеними в тексті підручника тощо);
- 5) конструювання рольової ситуації з метою актуалізувати в учнів уявлення про загальнолюдські чи власні духовні та життєві цінності;
- 6) формулювання власної думки щодо певної історичної події та її доведення, спираючись на факти (у формі дебатів чи дискусії, якщо вони виникають);
- 7) визначення результатів уроку, домашнє завдання [56, с. 227].

Слід відмітити, що етап уроку щодо обробки інформації може бути виконаний учнями вдома, якщо вчитель запропонував їм відповідне попереднє завдання. У такому варіанті ціннісно-смісловий урок має ту саму структуру, але без етапу обробки інформації, і може повністю проводитися у формі дискусії або дебатів.

Дидактичною метою інтерактивного уроку – виховна – тобто підготовка до життя й громадянської активності, розвиток соціальної компетентності. Компонент змісту освіти, що засвоюється, – комунікативний: містить норми і правила спілкування, засоби ефективної взаємодії, ґрунтується на позитивних ставленнях особистості до процесу взаємодії з іншими людьми, на відчутті причетності до групи, власної значущості для інших. У процесі його засвоєння виробляються й розвиваються навички продуктивного спілкування, спільної праці, взаємодопомоги, взаємодії, взаємовідповідальності, толерантного й

позитивного ставлення до людей, поваги до самого себе. Головна умова ефективності – актуалізація потреби учнів у спілкуванні, в захищеності й причетності до групи, у спільній праці й комфортній взаємодії. Макроструктура цього уроку передбачає такі етапи:

- 1) мотивацію;
- 2) оголошення, висвітлення теми та очікуваних навчальних результатів;
- 3) надання необхідної інформації; г) інтерактивну вправу – центральну частину заняття;
- 4) підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку, рефлексію [57, с. 63].

Отже, існує п'ять типів уроків, кожен з яких визначається тим компонентом змісту історичної освіти, на засвоєння якого спрямовані зусилля вчителя й учнів та який відповідає дидактичній меті уроку конкретного типу, а також націлений на актуалізацію відповідної потреби і ставлення особистості. Щодо питання чому за ознаку класифікації обирається ще й зміст, а не тільки дидактичні цілі уроку, то це пов'язано з тим, що зміст є більш диференційованим і співвіднесеним з життєвими, духовними й психологічними потребами особистості підлітків. Але кожний компонент змісту завжди спрямований на вирішення відповідної дидактичної мети. Тому опосередковано, через компоненти змісту освіти, типи уроків пов'язані з дидактичними цілями навчання. У результаті можна спостерігати той факт, що типологія уроків відображає закономірності процесу навчання.

Так, макроструктура кожного із зазначених типів уроків будується за логікою організації того виду навчальної діяльності учнів (пізнавальної, практичної, творчо-пошукової, ціннісно-сміслової, комунікативної), що забезпечує засвоєння певного компонента змісту освіти. Відповідно й результатом кожного з цих типів уроків буде засвоєння того чи іншого компонента змісту освіти – досвід пізнання, дії, пошуку, переживання, спілкування.

Однак інформаційний зміст шкільної історичної освіти має такий великий обсяг, що проводити означені типи уроків у реальному навчальному процесі за чинними програмами та підручниками вчителю важко, тому що на це не відведено часу. Аналіз педагогічної практики вчителів, які працюють на засадах особистісно орієнтованого навчання, вказує на те, що вихід з цієї скрутної ситуації в шкільній освіті полягає в проведенні так званого комбінованого уроку.

Отже, шостим типом уроку в нашій класифікації закономірно стає комбінований урок. За визначенням В.Оніщука, комбінований урок спрямований на досягнення комбінації таких головних дидактичних завдань: засвоїти знання та вміння; засвоїти нові знання та застосувати ті, що вже були засвоєні; засвоїти нові знання та перевірити й скорегувати інші; узагальнити та систематизувати знання з теми і перевірити їх тощо [46, с. 93].

За логікою особистісно орієнтованого навчання комбінований урок має три дидактичних мети, а саме: пізнавальну, розвивальну та виховну, й спрямований на засвоєння учнями чотирьох компонентів змісту освіти на матеріалі теми уроку. Психологічну основу його макроструктури становлять механізми реалізації пізнавальної, практичної, творчо-пошукової та ціннісно-сміслової діяльності. Так, у макроструктурі комбінованого уроку передбачено такі етапи:

1. Загальну мотивацію навчальної діяльності учнів, а також постановку й роз'яснення мети уроку.

2. Засвоєння нової інформації (інформаційний етап). Складовими цього етапу є мотивація пізнання, актуалізація опорних знань, сприйняття та осмислення нової інформації, узагальнення та перевірка адекватності сприйняття.

3. Засвоєння нових засобів діяльності (операційний етап) – мотивація практичної діяльності, актуалізація знань щодо засобів діяльності, інструктаж, виконання практичного завдання, контроль за виконанням.

4. Застосування знань та вмінь в умовах проблемної ситуації (творчо-пошуковий етап) – формулювання проблеми (мотивація), висунування гіпотез, пошук необхідної інформації чи шляху розв’язання проблеми, аргументація гіпотези фактами чи її спростування достатньою і необхідною кількістю фактів, висновки.

5. Визначення морально-естетичних смислів історичних подій (ціннісно-смысловий етап) – формулювання оцінного завдання та створення ситуації вибору (мотивація), створення рольової ситуації, відповідне осмислення власної чи рольової позиції, за якою буде дано оцінку, переживання та осмислення історичної події чи особи щодо цієї позиції, вибір оцінки та її доведення фактами, висновки.

6. Домашнє завдання та аналіз результатів праці.

Треба усвідомлювати, що комбінований урок може конструюватися й на основі комбінації лише двох дидактичних завдань і відповідно двох компонентів змісту освіти, як було показано вище. Його макроструктура може бути обмежена тільки двома або трьома етапами. Упорядкування етапів комбінованого уроку є професійним вибором учителя [57, с. 69]. Так, на етапі мотивації пізнавальної діяльності учнів учитель може сконструювати проблемну ситуацію, сформулювати проблему й визначитись разом з учнями, яку нову історичну інформацію треба одержати, щоб розв’язати цю проблему. Мотивувати пізнавальну діяльність можна й засобами конструювання ситуації вибору щодо власної оцінки учнями історичної події чи особистості. Ці прийоми забезпечують більш активну пізнавальну діяльність, тому, за вибором учителя, їх можна використовувати на початку уроку на етапі мотивації пізнавальної діяльності учнів та визначення завдань уроку.

Незалежно від підпорядкування макроструктура комбінованого уроку, здебільшого, має охоплювати чотири основні компоненти, що відповідають змісту історичної освіти, з одного боку, та дидактичним завданням навчання – з іншого. Така структурна побудова комбінованого уроку забезпечує організацію всіх видів навчальної діяльності учнів, а саме: пізнавальної,

практичної, творчо-пошукової, ціннісно-сислової, – спрямованих на засвоєння змісту історичної освіти та вирішення її дидактичних завдань. Кожен вид навчальної діяльності у свою чергу актуалізує та розвиває відповідні потреби й здібності учнів.

Отже, позитивним психологічним результатом комбінованого уроку є цілий комплекс образів «Я» підлітка, які є результатом актуалізації й задоволення академічних, практичних, творчих, емоційних потреб особистості. На уроках історії має забезпечити перевірку результатів усіх видів навчальної діяльності учнів, а не тільки пізнавальної, як традиційно вважає більшість методистів та вчителів. Тому потрібен спеціальний тип уроку, який би забезпечив контроль рівня засвоєння історичних знань і оволодіння досвідом практичної, творчо-пошукової та ціннісно-сислової діяльності учнів. За В.Оніщуком, тип уроку, що забезпечує перевірку рівня засвоєння знань і вмінь учнів, визначається як урок перевірки, оцінювання та корекції знань, навичок та вмінь. Макроструктуру цього уроку вчений визначає так:

1. Мотивація навчальної діяльності школярів та оголошення теми, мети й завдань уроку.
2. Перевірка знань фактичного матеріалу, уміння розкривати зовнішні зв'язки в предметах та явищах.
3. Перевірка знань основних понять і вмінь визначати їхню сутність, наводити необхідні аргументи та приклади.
4. Перевірка глибини осмислення знань і ступеня їх узагальнення.
5. Використання знань у стандартних умовах.
6. Використання знань у змінених (нестандартних) умовах. Виконання пізнавальних та практичних завдань на творчому рівні.
7. Перевірка, аналіз та оцінювання виконаних завдань.
8. Підсумки уроку та домашнє завдання.

Але завдання та макроструктура такого уроку належно не забезпечують перевірку рівня сформованості в учнів спроможності вирішувати ціннісно-

сміслові та оцінні завдання на матеріалі певних теми чи розділу. Тобто засвоєння такого компонента змісту історичної освіти, як досвід емоційно-ціннісних ставлень учнів до історичних подій, не перевіряється. За таких обставин рівень досягнення на уроках історії виховної мети навчання не підлягає діагностиці [47, с. 90]. А це суперечить функціональній спрямованості шкільної історичної освіти як засобу духовного становлення особистості учня.

Тому, урок контролю та корекції за своєю метою відповідає типу уроку, зазначеному в нових програмах з історії як урок тематичного оцінювання. При цьому його макроструктура має складатися з таких елементів:

1.Мотивація. Визначення теми, мети та завдань уроку. Інструктаж щодо виконання навчальних завдань.

2.Перевірка сформованості знань історичних фактів, понять, зв'язків на репродуктивному рівні (виконання пізнавальних завдань репродуктивного- го характеру). Рефлексія.

3.Перевірка сформованості вмінь на репродуктивному рівні (виконання практичних завдань репродуктивного характеру). Рефлексія.

4.Перевірка здатності учнів застосовувати знання та вміння у творчо-пошуковій діяльності (виконання творчо-пошукових завдань). Рефлексія.

5.Перевірка спроможності учнів застосовувати знання та вміння в ціннісно-смісловій діяльності, визначення рівня відчуття та осмислення ними морально-естетичних смислів історичного матеріалу (оцінні та ціннісно-сміслові завдання). Рефлексія.

6.Підсумки уроку

Отже, ми визначили сім типів уроків: урок засвоєння нових знань, урок засвоєння та застосування вмінь, урок проблемний чи творчий, урок ціннісно-смісловий, урок інтерактивний, комбінований та урок тематичного оцінювання. Ці типи уроків наявні у педагогічній практиці тих учителів, які спрямовують процес навчання історії в школі на задоволення духовних (пізнання, дієвість, творчість, емоційність, соціальність), психологічних

(самовизначення, самоусвідомлення, успішна самореалізація, захищеність), соціальних (спілкування, визнання) потреб особистості, сприяють цілковитій реалізації освітньо-виховного потенціалу історії в школі, усвідомлюють наявність об'єктивного зв'язку між типом уроку та іншими чинниками навчального процесу. Такі вчителі визначають тип уроку: за тим компонентом змісту історичної освіти, що є предметом засвоєння на цьому уроці та відповідає його дидактичній меті (засвоїти, зробити, вирішити, оцінити, перевірити, комбінувати тощо); за тими видами духовних і психологічних потреб і ставлень особистості, які засобами цього типу уроку актуалізуються й розвиваються; за тим видом навчальної діяльності, яка є адекватною щодо мети та змісту цього уроку.

ВИСНОВКИ

Отже, відповідно до проведеного дослідження в магістерській роботі можна зробити наступні висновки:

1. Історіографія предмету магістерської роботи доволі значна, однак практично уся вона носить або загальний, або суто історичний характер. Це стосується як праць відомих науковців та громадських і політичних діячів кінця XIX – початку XX століття, наукових розвідок діаспорних учених, так і наукових досліджень істориків та правників радянського періоду. В добу незалежної України з'явилась ціла низка наукових праць, присвячених українським жіночим громадським, науковим та культурно-освітнім організаціям, в тому числі і Східної Галичини, однак, слід зауважити, що дані дослідження, як і попередні історіографічні пошуки, носять переважно загальний характер, а особливості та підстави, пов'язані із становленням та функціонуванням українських жіночих організацій Східної Галичини першої половини XX століття практично не висвітлені.

2. Щодо впливу церкви на створення українських жіночих організацій, то слід відмітити, що у межах релігійних канонів емансипація жінок зводилася до наступного 1) у вихованні доброї і побожної української матері, повести бій із думкою, що народжувати це зайвий тягар; 2) зміцнювати нові галузі жіночої діяльності: розробити плани господарської розбудови села, навчити жінок організованості, фаховості; 3) дозволити жінкам долучатися до політики, бо і серед жінок-святих такі були – наприклад княгиня Ольга, але, щоб не завдавати шкоди сім'ї.

3. Формування ідей фемінізму та створення відповідних жіночих організацій у Галичині перебував у тісному причинно-наслідковому зв'язку з подіями громадсько-політичного життя другої половини XIX – початку XX століття. Для українок специфіка цього процесу полягала в національних умовах українства краю, соціальній структурі його населення і культурних зразках. Тому, поява феміністичних ідей обумовлена складною політичною ситуацією краю, котра і спонукала жінок до активної боротьби за власні

політичні та соціальні права, щоб в подальшому мати змогу брати участь у формуванні державної політики.

4. «Союз українок» – просвітницька організація, що діяла з 1917 року та створювала фахові курси та гуртки, де жінки та дівчата навчалися кулінарії, крою, шиття, вишивання тощо. Однією із провідних ідей організації було становлення вільної Української держави. Серед поодиноких ділянок праці було ширення кооперативної свідомості серед сільського жіноцтва, вишкіл сільських господинь, освітня робота – зокрема Союз влаштовував літературні вечори, доповіді, виставки, відзначав різні річниці тощо. За допомогою інструкторок ця акція поширювалася на села. 1936 при 36 філіях і 203 кружках існували бібліотеки; тоді ж діяло при кружках 145 гуртків доросту для дівчат 14 — 18 рр., до програми праці яких входили предмети українознавства, основні відомості про кооперацію, народне мистецтво, хатнє господарство тощо.

5. Щодо політичної жіночої партії «Дружина княгині Ольги», то її діяльність найкраще можна простежити через часопис «Громадянка». Слід наголосити, що «Громадянка» стала першим виданням, на шпальтах якого були сформульовані ідеологічні гасла жіночого руху, що перейшов на інший етап свого розвитку, вищий – політичний. А друкований політичний орган поширював його ідеї, закликаючи бути не байдужими до свого народу, не боятися переслідувань. «Громадянку» можна назвати політичним типом видання, бо майже усі матеріали, що були надруковані у часописі мали політичний характер. Головною ідеєю, яка пронизувала усі матеріали видання стала українська національна ідея.

6. Діяльність М. Рудницької у варшавському парламенті відбивала національні прагнення західноукраїнського населення. Вона не обмежувалася лише кількогодінними промовами та обширними інтерпеляціями, а разом з колегами подавала внесення з готовими законопроектами. У численних виступах, депутатських запитах посолка піднімала питання українського шкільництва. Усвідомлюючи важливу роль школи для національно-

культурного відродження українців, зокрема піднесення національної свідомості української молоді, вона виступала за реорганізацію системи народних шкіл, наповнення підручників матеріалом з української історії, виступала за відкриття закритих українських гімназій, за те, щоби навчання у школах здійснювалося українською мовою, клопотала про долю українських вчителів і, нарешті, разом з колегами-парламентаріями від УНДО, виступала ревним поборником ідеї відкриття українського університету у Львові й створення кафедр з українською мовою викладання. Використовуючи трибуну варшавського парламенту, вона докладала усіх зусиль для захисту прав західноукраїнського населення у всіх сферах його життя, зокрема у сфері освіти.

7. Існує сім типів уроків: урок засвоєння нових знань, урок засвоєння та застосування вмінь, урок проблемний чи творчий, урок ціннісно-смісловий, урок інтерактивний, комбінований та урок тематичного оцінювання. Щодо використання магістерської роботи у навчально-виховному процесі, то найкращим типом уроку буде комбінований, що проілюстровано у Додатку.

ДОДАТОК

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ

Тема: Українські жіночі організації Галичини в першій половині ХХ століття

Мета:

загальноосвітня навчальна мета – з'ясувати сутність жіночого руху та його причини; охарактеризувати особливості становлення жіночого руху в Галичині у першій половині ХХ ст.;

розвивальна: розвивати вміння аналізувати історичні події;

логічна: 1) вміти з'ясовувати причини та значення українських жіночих організацій; навчитись аналізувати історичні постаті: М. Рудницька, І. Блажкевич, С. Кабаровська, О. Кисілевська, М. Крушельницька, З. Мірна, Л. Мурина, С. Русова; 2) сформувати вміння аналізувати джерела, зокрема документи та матеріали, котрі містять інформацію про розвиток українських жіночих організацій – «Мета» (Львів, 1908), «Жіноче діло» (Львів, 1922), «Наша мета» (Львів, 1919), «Жіночий вістник» (Львів, 1922), «Нова хата» (Львів, 1925 – 1939), «Жіноча доля» (Коломия, 1925 – 1939), «Жіночий голос» (Львів, 1936 – 1939), «Жіноча воля» (Коломия, 1932 – 1939), «Світ молоді» (Коломия, 1932 – 1939), «Жінка» (Львів, 1935 – 1939); 3) вміння висловлювати власну думку;

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник, комп'ютер, проектор; роздатковий матеріал (плакат, олівці, фломастери, аркуші паперу).

Основні терміни: емансипація, фемінізм, національно-визвольний рух, організація.

Час	Етапи уроку	Навчальна-виховна діяльність учителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Прим.
2 хв.	Орг. моменти	Привітання та перевірка присутніх		
4 хв.	Перевірка домашнього завдання			
4 хв.	Активізація опорних знань		<p>1. Який період ми вивчаємо?</p> <p>2. Які характерні ознаки початку ХХ ст.?</p>	
25 хв.	Етапи вивчення нового матеріалу	<p>1. Становлення жіночого руху в Галичині в першій половині ХХ ст.</p> <p>Суперечки про роль жінки в суспільстві, що містять феміністську перспективу, прослідковуються від епохи так зв. «високого середньовіччя». Соціальні передумови поширення феміністських ідей</p>	<p>Що таке емансипація?</p> <p>Що таке фемінізм?</p> <p>В чому відмінно</p>	

	<p>можна спостерігати в розхитуванні станової організації феодального суспільства в умовах зародження буржуазних стосунків, які спричинили залучення жінок до найманої праці і перетворення їх у власниць своїх робочих рук. У деяких дослідженнях з історії фемінізму витоки феміністської концепції пов'язують з виникненням плеяди жінок-еретичок в країнах Європи, які оголосили наприкінці 13—14 ст. про своє право на особливу інтерпретацію Учення Христа, який розумівся ними як божественна суть, що не мала статі і навіть швидше як жінка, ніж чоловік (Юліана Норіджська, 14 ст.).</p> <p>Найпоширеніша точка зору пов'язує витоки фемінізму з культом людини в епоху Відродження. Зазвичай називаються імена перших італійських жінок-письменниць — Ізотти Ногаролли, Лаури Черети і, особливо, венеціанки за народженням, яка творила у Франції, Христини Пізанської (1364–1430), авторки твору «Книга про Град Жіночий». У 1405 вона описала в ній ідеальне місто — притулок усіх гідних жінок, які відчувають гніт і несправедливість щодо себе від оточуючих чоловіків і суспільства.</p> <p>На початку 16 ст. серед захисників прав жінок опинився звинувачений в</p>	<p>сті між цими поняттями?</p>	
--	---	--------------------------------	--

	<p>єретицтві філософ Корнеліус Агріппа (1486–1535), автор Декламації про благородство і перевагу жіночої статі над чоловічою, який вважав, що лише «тиранія чоловіків позбавляє жінку свободи, отриманої нею при народженні».</p> <p>До яскравих проявів ранньофеміністського протесту відноситься творчість англійських памфлетисток 17 ст. — Афри Бен (1640–1689), Мері Естел (1666–1731), яких часто іменують першими захисницями жіночих прав у Великій Британії. Вони захищали право жінки вважати себе рівною чоловікові і вважатися такою ж вільною і повноправною. До їхніх виступів долучається творчість письменників-чоловіків, насамперед, француза Пулена де ля Бару з його есе 1673 р. «Про рівність обох статей». У ньому він обґрунтовував тезу про те, що нерівноправне становище жінки є результатом підпорядкування її грубій чоловічій силі, а зовсім не «розпорядження природи». Це була аргументована відповідь на суперечки тодішніх інтелектуалів про положення жінки в суспільстві, її права визначати себе як самостійну особу.</p>		
--	--	--	--

		<p>Фемінізм — набір рухів та ідеологій, спрямованих на визначення, створення і захист рівних політичних, економічних і соціальних прав жінок. Це — прагнення до встановлення рівних можливостей для жінок у сфері освіти та зайнятості. Феміністка — це людина, яка є адвокатом або прихильником прав рівності жінок.</p> <p>Емансипація – виражена у різноманітних формах тенденція соціального розвитку, яка репрезентує звільнення людей від тих чи інших форм дискримінації, несвободи, гноблення.</p> <p>До причин, котра сприяла стрімкому розвитку руху за права жінок на Галичині, являється розвиток національно-визвольного руху, котрий особливо характерний для західних територій держави. Такі ідеї додавали нового стимулу в організації жіночої діяльності та допомагали чіткіше формулювати та ставити завдання перед собою та рухом. Варто відмітити, що за окреслений період немає монографій чи</p>		
--	--	--	--	--

	<p>наукових робіт, тому що акцент в основному ставився на поширення періодичних публіцистичних видань, котрі не завжди відповідали критеріям, які характерні для наукових робіт.</p> <p>У західноукраїнських землях у 1884 в Станіславі Н. Кобринська ініціювала створення Товариства руських жінок, згодом виникли Клуб русинок, Жіноча громада, Кружок українських дівчат та ін. Ідеологічною основою цих товариств був фемінізм у поєднанні з національною ідеєю.</p> <p>Існували також релігійно-доброчинні жіночі організації — Марійське товариство пань у Львові (1904), Товариство православних русинок у Чернівцях (1908). У рамках жіночого руху проводились акції, спрямовані на розширення громадянських прав жінок (виборчі права, право на вищу освіту), на створення навчальних закладів для дівчат. У 1887 зусиллями Н. Кобринської та Олени Пчілки вийшов у світ жіночий альманах «Перший вінок», а в 1890 роках — три випуски літературно-публіцистичного збірника</p>	<p>Що таке національно-визвольний рух?</p>	
--	--	--	--

	<p>«Наша доля» (1893, 1895—96; ред. Н. Кобринська) та ін.</p> <p>Під час Першої світової війни 1914-18 рр. та українських визвольних змагань 1917-21 рр. жінки брали активну участь у догляді та лікуванні поранених. Окремі українські жінки перебували на військовій службі: в Легіоні Українських січових стрільців (О. Степанів, С. Гапечко, Г. Дмитерко та ін.), в Армії УНР, у повстанських загонах (Маруся Соколовська та ін). У цей час активізувалась політична діяльність жінок. До Української Центральної Ради увійшло 11 жінок (Л. Старицька-Черняхівська, З. Мірна, В. О'КоннорВілінська, С. Русова та ін.). Традицію ліберального фемінізму в міжвоєнний період розвинули жіночі організації у Західній Україні. У Галичині найбільшим жіночим об'єднанням був Союз українок, на Волині — Союз українок Волині, на Закарпатті — Жіночий союз. У 1939 замість забороненого польською владою Союзу українок у Львові була створена політична жіноча організація — Дружина княгині Ольги. Жінки мали свої окремі секції та</p>		
--	--	--	--

	<p>відділи у товариствах «Просвіта», «Сільський господар» та ін. Основними формами діяльності жіночих організацій були добродійно-харитативна, кооперативно-господарська, освітньо-просвітницька, а також національновиховна. Формально рівні політичні права жінок дали їм можливість успішно займатись політичною діяльністю. У 1922 до польського сенату обрано Олену Левчанівську, в 1928 до сейму — М. Рудницьку, а до сенату — О. Кисілевську. Українські жінки брали активну участь у націоналістичному русі, зокрема О. Басараб. Важливе значення для поширення ідеї емансипації жінки мала т.зв. жіноча періодика. У міжвоєнний період у Галичині виходили періодичні видання «Жіноча доля» (1932–1939), «Жіноча воля» (1932–1939), «Жіночий голос» (1931–1939), «Нова хвиля» (1925–1939) та ін. Після встановлення у Західній Україні радянської влади у 1939 діяльність всіх жіночих організацій була заборонена.</p> <p>2. Діяльність «Союзу Українок»</p>		
--	---	--	--

	<p>«Союз українок» – просвітницька організація, що діяла з 1917 року та створювала фахові курси та гуртки, де жінки та дівчата навчалися кулінарії, крою, шиття, вишивання тощо. Однією із провідних ідей організації було становлення вільної Української держави. Серед поодиноких ділянок праці було ширення кооперативної свідомості серед сільського жіноцтва, вишкіл сільських господинь, освітня робота – зокрема Союз влаштував літературні вечори, доповіді, виставки, відзначав різні річниці тощо. За допомогою інструкторок ця акція поширювалася на села. 1936 при 36 філіях і 203 кружках існували бібліотеки; тоді ж діяло при кружках 145 гуртків доросту для дівчат 14 — 18 рр., до програми праці яких входили предмети українознавства, основні відомості про кооперацію, народне мистецтво, хатне господарство тощо.</p> <p>Очолювала його у 1930-і рр. Мілена Рудницька - професор Високого педагогічного інституту у Львові, член ЦК найвпливовішої легальної політичної партії Галичини - Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО),</p>		
--	---	--	--

депутат від УНДО до польського Сейму у
1928-1935 рр.

Фото: М. Рудницька

Інтерв'ю
Марії
Галятовськ
ої про
читальню
«Проствіта
» та «Союз
Українок»:
https://www.youtube.com/watch?v=5KHDGdYPPn8&feature=emb_imp_woyt

Кулінарні курси при «Союзі Українок».

Український жіночий конгрес у Станіславові,
23-27.06.1934 р. Вид на площу з трибуни.

Архів П'явєєвського обласного відділу "Союзу України"

ЛОКАЛЬНА
ІСТОРІЯ

Український жіночий конгрес у
Станіславові, 23-27.06.1934 р. Вправи дівчат
з віночками. *Архів Львівського обласного
відділу "Союзу України"*

Нивицький кружок «Союзу українок» на повітовому святі товариства «Просвіта», м. Радехів Тернопільського в-ва, 1932 р. *Особистий архів Євгена Куця*

4 х в.	Система тизація й узагальн ення знань		Які причини для становле ння жіночого руху в Галичині ?	
--------------	--	--	---	--

			<p>Яким чином вплинув національно-визвольний рух на розвиток жіночого руху?</p> <p>Хто така М. Рудницька?</p> <p>Які основні види діяльності «Союзу Українок»</p>	
1 хв	Домашнє завдання		Опрацювати матеріал параграфу.	

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айненкель Анджей. Українське питання в політиці Речі Посполитої та концепціях і заходах українських політичних сил у міжвоєнний період (1918-1939). *Україна-Польща: важкі питання*. Т. 10. Матеріали XI Міжнародного 83 семінару істориків «Українсько-Польські відносини під час Другої Світової війни». 2016. С. 141-154.
2. Аніщенко О. Деякі аспекти розвитку жіночої педагогічної освіти в Україні. *Початкова школа*. 2010. №3. С. 46-47.
3. Аніщенко О. Жіноча професійна освіта для національних меншин в Україні (80-ті роки XIX ст. – 1917 р.). *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2009. №1. С. 297-306.
4. Аніщенко О. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (1863-1917 рр.). *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. №3. С. 369-379.
5. Барбара Людмила. Ідеологічні основи політичної діяльності Мілени Рудницької. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 6: Історичні науки. Вип.10. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 209-219
6. Бернадский В.Н. Методы преподавания истории в старших классах М., 2009.
7. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку XX ст.: історикосоціологічний аспект. Львів: Інститут українознавства НАНУ. 2009. 75 с.
8. Богачевська-Хом'як М. Біле по білому. Жінки в громадському житті України 1884 – 1939. К.: Либідь, 2015. 434 с
9. Богачевська-Хомяк М. Націоналізм і фемінізм: провідні ідеології чи інструменти для з'ясування проблем? *Гендерний підхід: історія, культура, суспільство*. 2003. С. 166- 181
10. Буроменський М. Участь жіночих організацій у законотворчості : український та зарубіжний досвід. *Перспективи паритетної демократії у*

політико-правовому полі України : зб. наук. ст. / Акад правових наук України, Харк. центр жіночих дослідж. 2007. С. 105–114.

11. Вітрук Л. Д. Про громадсько-політичну діяльність робітниць України в 1926–1932 рр.. *Український історичний журнал*. 2005. № 12. С. 60-80.

12. Вітрук Л. Д. Участь жінок у промисловому будівництві на Україні (1926–1929 рр.) . *Український історичний журнал*. 2005. № 3. С. 102-119.

13. Ворчакова І. Є. Жіночий рух у суспільно-політичному житті України: витоки, здобутки, проблеми та перспективи : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». 2010. 40 с.

14. Вороніна М. С. Жіноча професійна освіта у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Проблеми історії та археології України* : матеріали міжнар. наук. конф., (Харків, 16-18 трав. 2011 р.).. С. 133

15. Вороніна М. С. Професійна освіта як ознака гендерної стратифікації жінок (в др. пол. ХІХ – на поч. ХХ ст.) *Зб. наук. пр. Історія та географія Харк. нац. пед. ун-т. ім. Г. Сковороди*. 2012. Вип. 9. С. 33–38.

16. Власенко Н. С. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. Н. С. Власенко, Л. Д. Виноградова, І. В. Качалова ; НАН України, Інст держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2010. 54 с.

17. Гавришко Марта. Ставлення представників ліберального фемінізму в Галичині до ОУН у 1929–1939-х роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 24: Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті суспільно-політичних ідей, подій та обставин. Гол. редкол. Микола Литвин. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. 2014. С. 85-97

18. Гачковський М. «Мілена Рудницька – українська жіноча та національна діячка, депутат польського сейму в 1928- 1935 рр.» *Гуманітарні науки*. №2(22) 2011. 110-122 с.

19. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка та ін. Л.: ВНТЛ-Класика, 2013. 254 с.

20. Глиняний В. П. Історіографічний огляд проблеми правового становища заміжньої жінки з давнього часу і до кінця XIX ст.. *Вісник Одес. інту внутр. справ.* 2010. № 2. С. 120–128.
21. Глиняний В. П. Правове становище жінки України в кінці XIX ст. за звичаєм спадкування. *Держава і право : зб. наук. пр* 2010. Вип. 11 С. 75–79.
22. Гнатчук О. С. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті роки XIX – 30- ті роки XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 Чернівці, 2011. 20 с.
23. Грабовська І. М. Проблеми і перспективи жінки в сучасній українській політиці. *Сучасність.* 2011. № 6. С. 54–59.
24. Гримич М. В. Звичаєво-правова традиційна культура українців XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. істор. наук : спец. 07.00.05. К., 2015. 30 с
25. Грицяк Н. Гендерна політика в Україні : історичні аспекти та сучасні проблеми формування і реалізації (соціально-правовий статус жінки в українській історії). *Вісник Української акад. держ. управління при Президентові України.* 2011. № 1. С. 297–307.
26. Гурак І.Ф. Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Івано-Франківськ., 2005. 20 с.
27. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності : загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 Х., 2018. 35 с.
28. Дядюк М. Змагання за представницьку рівність: політична діяльність жінок у міжвоєнній Галичині. *Українські жінки у горнілі модернізації* (Під заг. Ред. О. Кісь). Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. С. 176-203
29. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. Львів: «Астролябія», 2011. 368 с.

30. Еволюція правового становища жінок : історія і сучасність : [зб. наук. ст.] / Акад. прав. наук України ; [упоряд. О. М. Руднева , О. Р. Дашковська ; наук. ред. А. П. Гетьман]. Х. : Право, 2020. 195 с.

31. Історія держави і права України: [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] : в 2 т. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. ; ред. : В. Я. Тацій та ін. К. : Ін Юре, 2013. Т. 1. 653 с.

32. Кисілевська О. Як заохотити жінок до організації. Жіноча доля. 13 квітня 1930. С. 3.

33. Козуля О. Я. Жінки в історії України К. : Укр. центр духов. культури, 2013. 255 с

34. Левченко К. Б. Механізми контролю за дотриманням прав жінок та досвід їх застосування на міжнародному та національному рівні. *Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України* : зб. наук. пр. Х., 2019. С. 10–27.

35. Левченко К. Б. Національний механізм формування та впровадження гендерної політики в Україні : іст.-прав. огляд. Х. : НУВС, 2013. 43 с.

36. Левченко К. Б. Права жінок : зміст, стан та перспективи розвитку Х. : НУВС, 2011. 347 с

37. Левчук І. Промоутерки змін: діяльність жіночих організацій у Польщі міжвоєнного періоду. Рівне: Волинські обереги, 2018. 248 с.

38. Лейбенгруб П.С. Дидактика уроку історії в середній школі К.: Рад. шк., 2008. С. 68.

39. Лукашів В.Я. Діяльність товариства ім. М. Качковського в Східній Галичині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Тернопіль, 2014. 21 с.

40. Маланчук-Рибак О.. Жіночий рух на Західноукраїнських землях (кінець ХІХ – 30-і роки ХХ століття). Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні: колективна монографія. За заг.ред. Людмили Смоляр. Одеса: Астропринт, 2009. С. 129.

41. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ-першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст. Чернівці: «Книги-ХХІ», 2016. 500 с.

42. Макарчук-Рибак О. Початкова шкільна освіта на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та пробудження національної свідомості українців. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. Серія: історичні науки, Вип. 2. Луцьк, 2013. С.38-42

43. Мархель Л. Діяльність Мілени Рудницької в культурно-освітньому полі Західної України (20-30 рр. ХХ ст). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 6: Історичні науки. Вип. 12. 2014. С.168-178

44. Мілена Рудницька: статті, листи, документи: Збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької. Львів, 2018. 844 с.

45. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Підприємець. 2007. 764 с

46. Онищук В.А. Типы, структура и методика урока в школе. К.: Рад. шк., 2006. 184 с.

47. Онищук В.А. Урок в современной школе М.: Просвещение, 2006. 158 с.

48. Павлюх М. Зародження польської жіночої преси у Львові та Галичині: політичні економічні суспільні умови та історіографічні особливості польського пресознавства (1840–1939). *Вісник Львівського університету*. Серія журналістика. 2011. Вип. 34. С. 168–180.

49. Пахолків Святослав. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.

50. Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія авт. кол.: І.В. Албул та ін. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 417 с.
51. Передерій В.А. Жіноча доля на тлі доби (Літопис жіночого руху у світлі українських видань). К.: Дослідницький цент історії укр. преси, 2009. 120 с.
52. Пилипів І.В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 427 с.
53. Підпригора О. А. Емансипація. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., 2009. Т. 2. С. 356
54. Покровская М. И. Об избирательных правах русских женщин *Женский вестник*. 2005. №4. С. 18–22.
55. Політологія: підручник / за заг. ред. І.С. Дзюбка, К.М. Левкіського. К.: Вища школа, 2008. 304 с.
56. Пометун О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2015. С. 207–231.
57. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. К.: Освіта, 2013. С. 90.
58. Пушкарьова Н. Від «жіночих студій» до «гендерних досліджень», від історичної фемінології до гендерної історії. *Гендерний підхід: історія, культура, суспільство*. 2013. С. 15-45
59. Рівність жінок і чоловіків в Україні : правові аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Україна, Київ, 20-21 листоп. 2017 р.) / [упоряд. С. Дробишева ; ред. О. Кузьміна]. –К. : [ПРООН], 2017. 231 с.
60. Рівність : проблеми гендерної дискримінації : матеріали Всеукр. Семінару. Механізм забезпечення рівноправності жінок та чоловіків в Україні. К., 2008. 108 с.

61. Ріккарді Г.Б. Політика урядів Австро-Угорщини щодо вищих навчальних закладів Східної Галичини: національний аспект (1867–1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2016. 16 с
62. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.). Івано-Франківськ, «Плай», 2019. 133 с.
63. Стахневич А. І. Участь жінок у розбудові громадянського суспільства в Україні (ХХ ст.) : історичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. : спец. 07.00.01 Луганськ, 2009. 20 с
64. Стребкова Ю. В. Про формування гендерного паритету. *Проблеми гендерної рівності в роботі установ, організацій та підприємств водного транспорту України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 9–11 жовтня 2013 р.)*, 2013. С. 32–36.
65. Студеникин М.Т. Методика преподавания истории в школе: учебник для студ. высш. учеб. завед. М.: Владос, 2014. 240 с
66. Ступарик Богдан. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939 рр.). Коломия: Вік, 2005. 173 с
67. Темкина А. А. Женское движение как общественное движение : история и теория. *Гендерные тетради*. 2017. Вып. 1. С. 45–93.
68. Тишкин Г. А. Женский вопрос и внутренняя политика царизма 60-70-х г. ХІХ в. *Вопросы истории России ХІХ – начала ХХ в.* 2013. С. 161–162.
69. Функції і структура методів навчання: В.О. Оніщук, Л.П. Тимчишин та ін. за ред. В.О. Оніщука. К., 2009. С. 13
70. Ханас З.Б. Нариси з історії жіночого руху Стрийщини. Стрий: «Видавничий дім «Укрпол», 2017. 359 с.
71. Шологон Л.І. Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини 80-х рр. ХІХ – початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2013. 20 с.

72. Юрків Ю. Мілена Рудницька в українському жіночому русі Східної Галичини (20 – 30-ті рр. ХХ ст.). *Наукові записки. Українська історична біографістика: забуте і невідоме.*, 2008. Вип. 2. С. 89-96

73. Юрків Ю.В. Українські жіночі організації у національно-політичному житті Східної Галичини (1917-1939): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2009. 21 с.

74. Янович. К. Дещо про Католицьку Акцію Української Жіночої Молоді (КАУЖМ). *Католицька Акція*. -1934. Ч. 1. С. 10-12